

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA UPRAVO

Diplomsko delo

**PRIMERJAVA SLOVENSKEGA IN ŠVEDSKEGA
ZAPORNIŠKEGA SISTEMA IN USPEŠNOST
REHABILITACIJE ZAPORNIKOV**

Tamara Filipič

Ljubljana, september 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA UPRAVO

Diplomsko delo

**PRIMERJAVA SLOVENSKEGA IN ŠVEDSKEGA ZAPORNIŠKEGA
SISTEMA IN USPEŠNOST REHABILITACIJE ZAPORNIKOV**

Kandidatka: Tamara Filipič
Vpisna številka: 04160214
Študijski program: visokošolski strokovni študijski program Uprava prva stopnja
Mentor: doc. dr. Mitja Durnik

Ljubljana, 2019

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA

Podpisana Tamara Filipič, študentka visokošolskega strokovnega študijskega programa Uprava prva stopnja, z vpisno številko 04160214, sem avtorica diplomskega dela z naslovom: Primerjava slovenskega in švedskega zaporniškega sistema in uspešnost rehabilitacije zapornikov.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela,
- sem poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili,
- sem poskrbela, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu literature in virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili,
- sem pridobila vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo, in sem to tudi jasno zapisala v predloženem delu,
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorski in sorodnih pravicah, Uradni list RS, št. 21/95), kršitev pa se sankcionira tudi z ukrepi po pravilih Univerze v Ljubljani in Fakultete za upravo,
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za upravo,
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko diplomskega dela ter soglašam z objavo dela v zbirki »Dela FU«.

Diplomsko delo je lektorirala Jasmina Vajda Vrhunec, prof. slov.

Ljubljana, september 2019

Podpis avtorice

POVZETEK

V diplomskem delu obravnavamo zaporniško politiko v primerjalni analizi. Državi, ki smo ju izbrali, sta si podobni po demokratičnem sistemu. Slovenija je po obliki parlamentarna republika, medtem ko je Švedska kraljevina, vendar samo po imenu. Je ena izmed najbolj demokratičnih držav na svetu. V literaturi je navedena kot izjemno uspešna v delu z deviantnimi osebami. Tudi njeno rehabilitacijsko funkcijo zavodov za prestajanje kazni zapora literatura navaja kot zgled. Želeli smo preveriti, ali je švedska zaporniška politika res tako drugačna od slovenske, da ima dobre rezultate, in kakšni so njeni rezultati v primerjalni perspektivi. Uspešna zaporniška politika ima velik vpliv na družbo, saj preprečuje oziroma omejuje porast števila kriminalnih dejanj. Posledica je varnejša družba, kar je cilj vsake države. Iz statističnih podatkov je razvidno, da so države kljub podobnim sistemom različne. V raziskavi smo uporabili metode, ki se uporabljajo v družboslovnem raziskovanju. Za opis znanih dejstev in teoretičnih pojmov smo uporabili deskriptivno metodo, v analitično-eksperimentalnem delu analizo statističnih podatkov in primerjalno analizo dveh držav. Dobljene rezultate smo predstavili z logično razlago. V analizi smo ugotovili, da so vse skandinavske države uspešne v svoji zaporniški politiki. Njihov uspeh je delo z zaprtimi osebami, ki temelji na humanosti in zaupanju oziroma tako imenovani dinamični varnosti. Število zaprtih oseb, izračunano na 100.000 prebivalcev, je med Slovenijo in Švedsko podobno, skozi večletno obdobje pa sta razvidna trend upadanja števila zaprtih oseb na Švedskem in trend povečevanja števila zaprtih oseb v Sloveniji. Tema je aktualna, saj je v Sloveniji zasedenost zaporov velika. Čeprav se izvajajo zelo podobni programi rehabilitacije kot na Švedskem, je naša zaporniška politika manj uspešna.

Ključne besede: zaporniška politika, rehabilitacija, zavod za prestajanje kazni zapora, povratništvo, primerjava sistemov prestajanja zaporne kazni med državama.

ABSTRACT

DIFFERENCES BETWEEN THE SLOVENIAN AND SWEDISH PRISON SYSTEM AND COMPARISON OF THE SUCCESS OF REHABILITATION

In the diploma thesis we address prison policy and use a comparative analysis. The chosen countries are similar in terms of the system of democracy. Slovenia is a parliamentary republic, while Sweden is a kingdom, but only by name. It is one of the most democratic countries in the world. All around the world Sweden is understood as very successful in working with deviant people, and also in the function of rehabilitation in institutes where prison sentences are served. We wanted to analyse whether Swedish and Slovenian prison policies really differ that much, whether these differences are the reason why Sweden is more successful, and we also compared their results. A successful prison policy has a major impact on society, since it prevents or limits the increase of criminal activities. The result is a safer society, which is the goal of each country. Nevertheless, according to the statistics, we see that, despite similar systems, the countries are different. In our study we used the methods which are used in social science research. The descriptive method was used to describe facts and already known theoretical concepts. In the analytical-experimental part, we used the analysis of the statistical data and we compared the two countries with a comparative analysis. We interpreted the results with a logical explanation. We established that all the Scandinavian countries are very successful in their prison policy. Their success in working with imprisoned people is based on humanity and trust or so-called dynamic security. The number of prisoners per 100,000 people in the researched countries is similar, but if we analyse the results over the years, we see that the numbers of prisoners in Sweden is in decline, while the number of prisoners in Slovenia increases. This is an important topic because even though the rehabilitation programmes in both countries are similar, the occupancy of prisons is still high in Slovenia and the prison policy is less successful.

Key words: prison policy, rehabilitation, prison, recidivism, comparison of the system of imprisonment between the countries.

KAZALO

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA	iii
POVZETEK	v
ABSTRACT	vi
KAZALO	vii
KAZALO PONAZORITEV	ix
KAZALO GRAFIKONOV	ix
KAZALO SLIK	ix
KAZALO TABEL	ix
1 UVOD	1
2 ZGODOVINA IN RAZVOJ KAZNI TER POJAV ZAPORA	4
3 PROCES HUMANIZACIJE KAZNOVANJA IN PENOLOŠKE TEORIJE	8
3.1 OBISK EVROPSKEGA ODBORA V SLOVENIJI	12
3.2 OBISK EVROPSKEGA ODBORA NA ŠVEDSKEM	13
3.3 MEDNARODNA ZAPORNIŠKA ORGANIZACIJA	13
3.4 PROJEKT SPACE	14
4 ZAVODI ZA PRESTAJANJE KAZNI	15
4.1 PРАВNA UMESTITEV ZAPORNIŠKEGA MODELA V SLOVENIJI	16
4.2 PРАВNA UMESTITEV ZAPORNIŠKEGA MODELA NA ŠVEDSKEM	17
5 ZAVODI ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA V SLOVENIJI	19
5.1 ZAVODI ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA NA ŠVEDSKEM	21
6 MODEL ŠVEDSKE ZAPORNIŠKE POLITIKE	22
6.1 IZREK ZAPORNE KAZNI	22
6.2 PROCES ZAOSTROVANJA KAZNI	22
6.3 INSTITUT POGOJNEGA ODPUSTA V DRŽAVAH	24
6.4 MATERIALNI POGOJI V ZAPORU	24
7 PRIMERJALNA ANALIZA MED DRŽAVAMA	26
7.1 OSNOVNE DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI ZAPRTIH OSEB	26
7.2 PRIMERJAVA ŠTEVILA ZAPRTIH OSEB	28
7.3 ZASEDENOST ZAVODOV ZA PRESTAJANJE KAZNI IN DELEŽ TUJCEV	29

7.4	POVRATNIŠTVO	30
7.5	PROGRAMI REHABILITACIJE NA ŠVEDSKEM	33
7.6	PROGRAMI REHABILITACIJE V SLOVENIJI.....	33
8	PREPOVEDANE DROGE IN NASILJE V ZAPORIH	36
8.1	NASILJE V ZAPORIH	37
8.2	VARNOST V ZAVODIH ZA PRESTAJANJE KAZNI	40
8.2.1	Načini discipliniranja zapornika	40
8.2.2	Priprave na odpust iz zavoda.....	41
8.3	PREDSODKI.....	43
8.4	POVZETEK RAZISKAVE V ZPKZ DOB IN PROJEKTA »BIG BABA TE GLEDA« NA ZPKZ IG	44
9	ZAKLJUČEK.....	46
	LITERATURA IN VIRI	49

KAZALO PONAZORITEV

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 1: Prikaz velikosti sob glede na število zaprtih oseb v ZPKZ Maribor.....	13
Grafikon 2: Razmerje zaposlenih oseb na eno zaprto osebo	20
Grafikon 3: Zaprte osebe v Sloveniji in na Švedskem po spolu in starosti	26
Grafikon 4: Države z največjim deležem zaprtih oseb ženskega spola	27
Grafikon 5: Stroški v EUR na dan zavodskega bivanja v Sloveniji.....	27
Grafikon 6: Primerjanje količnika zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev.....	28
Grafikon 7: Primerjava števila umrlih in storjenih samomorov na 10.000 zaprtih oseb za leto 2015	29
Grafikon 8: Razmerje med zaprtimi državljani in tujci	30
Grafikon 9: Zaprte osebe po vrsti kaznivih dejanj za leto 2016, izražene v številu.....	32
Grafikon 10: Delež zaprtih oseb, ki imajo težave s prepovedanimi drogami ali abstinenčno krizo.....	37
Grafikon 11: Zaprte osebe, nameščene v posebni varnostni režim, za leto 2017	39

KAZALO SLIK

Slika 1: Prikaz različnih dejavnikov, ki vplivajo na zaporniško politiko.....	11
---	----

KAZALO TABEL

Tabela 1: Kapacitete zavodov	19
Tabela 2: Razmerje števila zaprtih oseb in števila paznikov na dan 1. 9. 2016.....	20
Tabela 3: Število zaposlenih v zavodih za prestajanje kazni zopora in njihova delitev na dan 1. 9. 2016	20
Tabela 4: Število zavodov za prestajanje kazni na Švedskem	21
Tabela 5: Število zaposlenih oseb glede na kapaciteto zavodov.....	21
Tabela 6: Število zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev	28
Tabela 7: Število oseb glede na dolžino zaporne kazni leta 2016.....	32
Tabela 8: Pogojni in redni odpust iz zavoda v letu 2015	33

1 UVOD

Raphael in Stoll (2009) sta si v raziskavi zastavila vprašanje o delovanju zaporov: ali družbi zapori sploh koristijo? Sprašujeta se, ali zapori in množično zapiranje oseb uspešno zagotovijo in ohranjajo varno družbo. Naslanjata se na ameriški zaporniški sistem, saj sta tam množično zapiranje in izrekanje dolgih kazni v izjemnem porastu.

Upravičenost izreka kazni je v zgodovini proučevalo veliko ved. Moderno kazensko pravo se naslanja predvsem na pravno in sociološko teorijo. Sociološka teorija poudarja zahtevo družbe, da se odklonske ljudi izloči in tako zavaruje druge, ki spoštujejo red. Pravna teorija zagovarja delovanje osebe v skladu z zakoni in pravnimi pravili, ki so sprejeti v določeni državi. Človek se mora podrediti pravnim predpisom (Selinšek, 2007).

Foucault (2004) trdi, da je kaznovanje umetnost. S tem se strinjamo, saj moramo najti ravno pravo mero, da se obsojencu ne škodi s predolgo kaznijo, in ravno pravo dolžino kazni, da ima čas popraviti vzorce svojega obnašanja. To je izredno težko. Penološka in kriminološka stroka si nista enotni glede oblik kaznovanja, prav tako ne glede dolžine kaznovanja in vpliva kazni na zapornika.

Teoretiki se trudijo najti najbolj sorazmerno in pravično kazen glede na storjeno dejanje, kar pa je zelo težka naloga. Namen kazni je tako generalna (vse ljudi odvrača od storitve kaznivega dejanja, saj vidijo, kakšna kazen jih čaka) kot specialna prevencija (storilca odvrača od vnovične storitve kaznivega dejanja, saj vidi, da je kazen neprijetna in da se zločin ne izplača) (Dežman & Erbežnik, 2003). Tudi Raphael in Stoll (2009) glede namena kazni navajata zapornikov strah pred kaznijo, rehabilitacijsko funkcijo in umik storilca iz družbe.

V raziskavah je pogosto omenjena mila zaporniška politika kot primer nordijskih oziroma skandinavskih držav, imenovana *skandinavski model* ali *skandinavska izjema*. Ugelvik in Dullum (2012) navajata, da pojem skandinavska izjema pomeni malo število zaprtih oseb, ki imajo kratke kazni, razmere v zaporu pa so izjemno humane. Ta izjema pomeni tudi zapiranje zaporov, saj nimajo dovolj obsojencev, da bi jih zapolnili (Ugelvik & Dullum, 2012).

Drugje v Evropi pa se gradijo novi zapori, saj so obstoječi prezasedeni. O zaporih skandinavskih držav lahko pogosto beremo tudi v nestrokovnem tisku, ki velikokrat z udarnimi naslovi izpostavlja, da te države zapirajo zapore, da imajo nizko stopnjo kriminala, pogosto so objavljene tudi slike zapornih »celic« oziroma velikih razkošnih sob, ki so zelo lepe in sodobno opremljene.

Vpliv, ki ga imajo zapori na družbo, želimo raziskati tudi v tem diplomskem delu. Primerjali bomo slovenski in švedski zaporniški model. Ugotavljali bomo, kakšna je zaporniška politika v obeh državah, in državi med seboj primerjali. Prav tako bomo ugotavljali, kako vplivajo različno stroge in različno dolge zaporne kazni v drugačnih materialnih pogojih na obsojene, ter ali ima preveč dolga zaporna kazen v strožjem režimu zaprtega oddelka v zelo zasedenem zaporu drugačen vpliv na obsojenca kot kazen v manj varovanem oddelku. Strokovnjaki sociologi, penologi in kriminologi poudarjajo negativen vpliv predolghih zapornih kazni na rehabilitacijo in resocializacijo zaprtih oseb, spet drugi zagovarjajo mnenje, da je zapor totalna institucija, ki te popolnoma poniža in razvrednoti, tako da se lahko začne na novo graditi in oblikovati identiteta obsojenca, ki je boljša oziroma izboljšana različica prejšnje, za kar je potreben daljši čas.

Glavni namen diplomskega dela je primerjati razmere in obravnavo v zavodih za prestajanje kazni (tudi ZPKZ) v Sloveniji in na Švedskem ter ugotoviti vpliv kazni na zapornika.

Raziskovalni cilj teoretičnega dela diplomskega dela je opredeliti zgodovinski razvoj in podlago kaznovanja. Z deskriptivno metodo bomo opredelili temeljne teorije kaznovanja, pojav zapora in proces humanizacije kaznovanja od časa prvih civilizacij do moderne države. Opredelili bomo že znana teoretska izhodišča, dejstva, penološke in kriminološke pojme in definicije ter predstavili nasprotujoča si mnenja strokovnjakov. Kaznovanje bomo umestili v pravni okvir. V podporo omenjenemu bomo analizirali sekundarne vire. Za namen raziskave bomo uporabili primarne vire, kot so ustave, zakoni in podzakonski predpisi obeh držav.

Analizirali bomo statistične podatke o zaporniških sistemih. To bomo izvedli s kvantitativno metodo raziskovanja. Podlaga bodo akti nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo s proučevanjem zapornikov v državah. Primerjali bomo zapornike v Sloveniji in na Švedskem glede na starost, spol, število zaprtih oseb, dolžino kazni, porabo sredstev za zapornika, delež tujcev in delež samomorov v zaporih. Primerjali bomo tudi podatke o številu povratnikov.

Glavni cilj diplomskega dela je primerjati funkcijo kazni in dejavnike, ki vplivajo na zapornike, ter s primerjalno metodo opredeliti in primerjati razlike v zaporniškem sistemu Slovenije in Švedske. V jedru dela bomo s primerjalno (komparativno) analizo primerjali pravne podlage, sistem zaporov, obveznosti in dolžnosti zapornikov ter stopnjo povratništva. Podlaga za primerjavo je analiza statističnih podatkov obeh držav. Predstavili bomo ugotovljene razlike in podobnosti med zaporniškima sistemoma.

Glavna hipoteza, ki jo želimo preveriti, je:

- Slovenska zaporniška politika ni tako uspešna kot švedska, saj imamo prevelik odstotek povratnikov glede na švedski sistem.

Ob tem smo oblikovali dve pomožni hipotezi:

- Predolga, stroga in povračilna zaporna kazen negativno vpliva na vključevanje v družbo po prestani kazni.
- V slovenskih zaporih med prestajanjem kazni ni toliko strokovne pomoči ali pa je zaporniki iz različnih razlogov ne sprejmejo, zato je resocializacija zapornikov manj uspešna od resocializacije zapornikov na Švedskem.

Diplomsko delo vključuje raziskovanje družbenih skupin, deviantnih oseb in zaporniških politik. Objekt raziskovanja so bivši zaporniki. Opis družbenega sistema bo potekal na ravni posameznika (mikro raven) in na ravni odnosa celotne družbe do njih (makro raven).

V poglavju o nastanku kazni in modernih zaporov bomo opisali najpomembnejše kazni v zgodovini ter njihov postopni razvoj in napredek skozi čas. Opredelili bomo definicije znanstvenih ved in teoretični okvir. Trend humanizacije vseh kazni je bil prisoten skozi celotno zgodovino. Sam razvoj kazni je potekal počasi in postopoma k vedno milejšim in hitrejšim kaznim. Vsako obdobje zgodovine prinese nov napredek. Navedli bomo veljavna pravna jamstva in splošno sprejeta načela kazni.

Nadaljevali bomo s predstavitvijo zaporov in primerjavo med državama, tako v obravnavi šolskega sistema in strokovnih služb kot v možnostih prostočasnih dejavnosti. Ukvarjali se bomo s prepovedanimi drogami v zaporu, z njihovim vplivom na nasilje in načini tihotapljenja. Opozoriti želimo na pojav zaostrovanja kazenskih sankcij v Sloveniji. Tega pojava na Švedskem ni zaznati. Sledila bo primerjalna analiza statističnih podatkov in primerjava programov rehabilitacije v obeh državah. Zaprte osebe se resocializirajo s formalnim izobraževanjem in/ali z delom, prostočasnimi dejavnostmi in različnimi programi.

V naslednjem poglavju bomo obravnavali nasilje in nadaljevali z opisom predsodkov in diskriminiranosti zapornikov. V ugotovitvah želimo povzeti logične zaključke celotne analize, pojasniti potrditev oziroma zavrnitev postavljenih raziskovalnih hipotez in oceniti doseg zadanih ciljev.

2 ZGODOVINA IN RAZVOJ KAZNI TER POJAV ZAPORA

Kazen izvira iz potrebe človeka, da sprost jezo, bes in napetost. V Perziji so v zgodovini kaznovali tudi stvari. Kanduč navaja bičanje reke oziroma vode na brzicah. V srednjem veku so lahko na določeno kazen obsodili tudi živali (Kanduč, 2013).

Razvoj kazni se je začel s krutim krvnim maščevanjem, pri katerem ni bilo pomembno, da se vrne zlo storilcu kot posamezniku, temveč kateremukoli članu njegove družine. Pri tem kazen ni imela enake teže kot zločin in tudi ni bila nujno uperjena proti storilcu. Iz tega sledi, da je bila kazen popolnoma nesorazmerna in nepravična. Krvno maščevanje v nekaterih plemenskih skupnostih obstaja še danes. Zgodovinsko je izjemni napredek prineslo talionsko načelo »oko za oko, zob za zob«, saj je maščevanje uperilo proti storilcu in ne naključni osebi iz storilčeve družine. To načelo zagovarja enako intenzivno maščevanje. Storilca ne kaznujemo veliko ostreje, kot je on prizadel nas, temveč je povračilni ukrep enak (Kranjc, 2010).

Ob pojavu kazni so bile kazni za protipravna dejanja strogo vezane na telo obsojencev. Kazni so povzročale bolečino, poškodbe, trpljenje in smrt. Primera, na katera ob tem pomislimo, sta srednjeveško mučenje in inkvizicija. Ta primera sta izraz pravno-politične moči tistega časa, ki se je zdela kot grozno izživljanje nad človekom. Pa vendar je bilo v tedanjem pozitivnem pravu vse zelo natančno določeno.

Milutinović (1985) ugotavlja, da so vsa obdobja zgodovine poznala kazen zapora. Zapor opredeli kot omejevanje svobode obsojenca. To omejevanje svobode je prisotno od starega Egipta do danes. Tudi Easton (2011) poudarja, da je zaporna kazen zgolj omejitev zapornikove svobode, ne pa tudi drugih pravic.

Mučenje je bilo natančno določena in usklajena praksa: koliko mučenja, na kakšen način, na katerem delu telesa, na koliko napeti natezalnici, na kakšno časovno obdobje, kje poškodovati telo in na kakšen način, da najbolj boli. Pri mučenju ni bilo ničesar naključnega. Izvajalec mučenja je bil strogo vezan na predpise o izvajanju le-tega. Pomembno je bilo, da obsojenec ni takoj umrl (Foucault, 2004).

Foucault navaja kazen *častne globe*, ki je obstajala še leta 1757. To je kazen, ki obsega tako priznanje (postopek) kot pokoro (kazen) v enem samem dejanju. Oboje poteka ob hudem mučenju, ob katerem bi vsak priznal in se pokoril. Izvajali so razne hude poškodbe – ščipanje kože z razbeljenimi kleščami, v povzročene rane so jim vtirali sol, vlivali vroče olje ali vrelo smolo. Med temi obredi je imel obsojenec čas, da se spove. Nato sta sledila razčvetverjenje in sežiganje (Foucault, 2004).

Misleci so že takrat opozarjali, da ima javni kazenski spektakel zelo slab vpliv na družbo, saj je bil storjeni zločin pogosto mnogo manjši kot pa okrutna, dolga in boleča kazen, ki je bila prej izživljanje in nečloveško ravnanje z obsojenim pred gledalci. Želeli so, da bi kazen, izvršena na javni površini, imela vpliv zastraševanja, pa vendar to ni delovalo. Sprva se je družba zgražala in bila pretresena, kasneje pa se je na prizore mučenja, bolečine in krike privadila. Takratno željo po zastraševanju in odvrčanju oseb od kaznivih dejanj lahko povežemo z začetki ideje generalne prevencije. Na koncu 18. stoletja je začel spektakel kaznovanja ljudi postopoma in počasi izginjati (Foucault, 2004). Moderno izvrševanje smrtne kazni je naklonjeno temu, da ni predstave za množice in dolgega, nepotrebne mučenja oziroma bolečine. Smrt je kazen in smrt mora biti neboleč trenutek. Vsak izum v zgodovini za izvrševanje smrtne kazni je šel korak naprej v smeri, da bi dosegli hiter, neosebni stik in zgolj trenutek smrti.

Leta 1764 je Beccaria ugotovil in izpeljal določena načela in pravice, ki bi morale izhajati iz kaznovanja. Izrečena sankcija mora biti le pravično kaznovanje in ne predstava divjanja nad obsojenim. Beccaria je po našem mnenju izluščil še danes pomembno pravilo, da lahko kazni določajo le veljavni zakoni pozitivnega prava in ne določeni posameznik samovoljno, čeprav ima potrebno avtoriteto in možnost. Ne strinja se z okrutnimi kaznimi in mučenjem. Beccarijeve teorije o primernosti kazni so vplivale tudi na ustavo ZDA (Beccaria & Pribac, 1998; Adler, Mueller & Laufer, 2010). Menimo, da je to izjemno napredna ugotovitev, ki bi jo lahko v luči tistega časa enačili z današnjim načelom sorazmernosti kazni.

Modernizacija in napredek družbe ter z njima povezan razvoj prava in posledično kazni prinesejo drugačne, blažje kazenske sankcije. Predvsem se v demokratičnih državah ne sme več posegati v telo obsojenih. Izjema pri posegu v telo je obvezno psihiatrično zdravljenje, ki se v redkih primerih izreče v korist obsojenega. Izjema so nedemokratične države, kot na primer države, v katerih velja šeriatsko pravo, ki kaznovanje še vedno veže na telo. Posamezniku odsekajo ude, ga kamenjajo, ga pred izrekom sodbe zaprejo in popolnoma osamijo. Ne dopušča možnosti obiska odvetnikov ali, če je zaprt turist, konzularnih predstavništva in podobnih (nam) samoumevnih pravic.

Ugotovili smo, da je kaznovanje v večjem delu zgodovine potekalo kruto ter je bilo vezano na telo in trpljenje obsojenca. V moderni državi se to opušča. Poznamo več kazenskih sankcij, ki so določene v kazenskem zakoniku. To omogoča pravno varnost, saj lahko vsak prebere, kaj je kaznivo in kakšne kazni so za to dejanje zagrožene. Ni več samovolje vladajočih. V slovenskem pravnem redu obstajajo: zapor, mladoletniški zapor, denarna kazen, prepoved vožnje motornega vozila in izgon tujca iz države. Zaporna kazen najbolj posega v človekovo svobodo in jo imamo za najtežjo kazen. Izreče se le za hujša kazniva dejanja, saj je vedno treba upoštevati sorazmerje med izrečeno kazensko sankcijo in kaznivim dejanjem (Selinšek, 2007).

Tako Slovenija kot Švedska sta v preteklosti poznali smrtno kazen. V Sloveniji se je imenovala justifikacija. Mikola (2016) navaja, da je bilo med letoma 1945 do 1952 usmrčenih 218 obsojencev. V Sloveniji je bila zadnja smrtna kazen izvršena leta 1959, na Švedskem pa leta 1910. Dejstvo, da smrtna kazen ni več uzakonjena, opredeljujemo kot edino sprejemljivo v moderni demokratični državi.

Okoli 19. stoletja dobimo prve moderne zapore v današnjem pomenu besede. Šele v 20. stoletju pa se začne izvajati rehabilitacija obsojencev. Določena oblika zapora v pomenu popolnega odvzema prostosti in svobode se je začela uveljavljati v srednjem veku s pojavom grajskih ječ. Pa vendar ne moremo govoriti o zaporni kazni, saj je bila ta kazen odvisna od samovolje in odločitve samodržca (Milutinović, 1985).

Tako je imel do 20. stoletja zapor zgolj funkcijo kaznovanja in zastraševanja prestopnika ter umika delinkventa iz družbe. V 19. stoletju so morali zaporniki opravljati javna dela. To je bilo prisilno in poniževalno delo, ki je bilo odpravljeno že v sredini 19. stoletja (Foucault, 2004). Rehabilitacijske teorije so moderni izum penologov, ki so proučevali, kako zmanjšati kriminaliteto. Tako se je v modernih zaporih izoblikovala resocializacija kot najpomembnejši element kazni. Način, s katerim se dosežejo najuspešnejši rezultati resocializacije, še ni znanstveno dokazan oziroma utemeljen. Nekateri so do samega procesa rehabilitacije kritični in trdijo, da sploh ni mogoča in da kljub trudu ne daje ustreznih rezultatov, ki bi bili preverljivi (Meško, Frangež, Rep & Sečnik, 2006).

Kakovostna rehabilitacija pa ni zagotovljena v vseh državah in v vseh zavodih za prestajanje kazni enako. Na uspešno in intenzivno izvajanje resocializacijskih programov vpliva več dejavnikov, kot sta standard v določeni državi in politika, ki jo določajo v zaporih in hierarhično višje. Odločitev o višini proračunskih sredstev, ki bodo na voljo za dodatne neobvezne programe, je zelo pomembna. Če so zavodi za prestajanje kazni javni, je od standarda in politike države odvisno, kakšne zavode za prestajanje kazni bo ta imela. Država odloča o osebni prostori v m² na osebo v celici, materialni opremljenosti zavoda, sobah, rekreacijskih površinah, knjižnici in o programih, ki se bodo odvijali z namenom resocializacije.

Milutinović (1985) moderni sistem zapornih kazni poimenuje kot normalizacijo obsojencev in njihovega življenja ter navad. Različno varovani oddelki so se v zaporih pojavili šele leta 1970 kot odgovor na progresivno teorijo zapora. Ta teorija temelji na tezi, da dolga izoliranost in osamitev brez socialnih stikov nasproti drugi skrajnosti – popolni svobodi – ne prinašata nobenih želenih učinkov. Boljši vpliv na zapornika ima postopno privajanje na svobodo in življenje zunaj zapora.

Odziv na kriminaliteto je zelo prepleten z državno politiko in ekonomijo. Politika države določa, kakšen bo odziv na pojavljanje kaznivih dejanj. Država se lahko odloči za uporabo

represije, policijski nadzor, zaostrovanje kazenskih sankcij ali zastraševanje. ZDA so izbrale represijo, vendar ni vidnih pozitivnih učinkov. Gest podaja kritiko na zastraševalno politiko in daje predloge za učinkovitejši boj proti kriminalu v obliki različnih akcij, ozaveščanja in kampanj. Predlaga optimizacijo pravosodja in odsvetuje senzacionalistično poročanje medijev o zločinih. V kritiki se dotakne tudi manipuliranja politikov, ki si na ta način nabirajo politične točke, saj ugotavlja, da je to postalo pravilo. Zaostrovanje kazni in napovedi boja proti terorizmu se politikom izplačajo (Gest, 2001).

3 PROCES HUMANIZACIJE KAZNOVANJA IN PENOLOŠKE TEORIJE

Namen vseh kazenskih sankcij je zagotavljanje varstva pred kaznivimi dejanji v družbi in prisila k spoštovanju pravnega reda. Poznamo več teorij: absolutna teorija poudarja maščevanje odklonskemu posamezniku, ki se mora pokesati za dejanje, relativne teorije pa poudarjajo odvračilno oziroma preventivno funkcijo kazni. Moderne mešane teorije zagovarjajo oboje, tako povračilo storilcu kot preventivno funkcijo kazni. Danes štejemo za pravilne teorije mešane teorije, saj so absolutne in relativne teorije pomanjkljive (Selinšek, 2007; Cullen & Wilcox, 2013). Kanduč (2013) opozarja, da ima kaznovanje velik simbolični pomen, ki navzven kaže, da se družba ne strinja s storilčevim ravnanjem.

Petrovec (1998) navaja, da je bistvo absolutnih teorij v tem, da zagovarjajo, naj se kazen izreče osebi, ki je kršila pravno normo. S tem se ohranja pravni red. Osebe se ne sme spreminjati in prevzgjati. Bistvo je, da se izvrši kazen, ki predstavlja povračilo storilcu. Relativne teorije temu nasprotujejo. Zavzemajo se za spremembo človeka v bolj prilagojeno osebo, ki ne bo kršila norm. Poudarek je na notranji spremembi posameznika. Relativne teorije zagovarjajo popolno rehabilitacijo obsojenca. Petrovec je zagovornik teorije tretmana, katere bistvo je, da lahko obsojenca poboljšamo z verigo metod komunikacije, prevzgoje in učenja. Z aktivnim delom, ki je prilagojen potrebam točno določenega posameznika, dosežemo pozitivno spremembo njegovega vedenja.

Za tretmanski pristop potrebujemo kakovostno komunikacijo. Teorijo komunikacije je utemeljil Watzlowick. Vsaka komunikacija ali ignoriranje pušča posledice. Agresivna in neprijazna komunikacija bo sprožala odpor ali bes pri zapornikih, prijazna in pozitivna komunikacija, ki poteka med enakovrednima subjektoma, pa lepo vedenje. Petrovec (1998) priznava možnost zlorabe tretmanskega pristopa, vendar trdi, da je to v manjšini in da ima uspešna prevzgoja veliko več pozitivnih učinkov kot negativnih. Tudi Milutinović (1985) omenja pozitiven vpliv komunikacije na rehabilitacijo, hkrati pa opozarja, da spodbujanje komunikacije ne sme biti zlorabljeno za pogovore o načrtovanju novih kaznivih dejanj, pritoževanju nad sistemom in zatrjevanju, da so v zaporu, ker se jim je zgodila krivica.

Popolnoma drugačne od tretmanskega pristopa h kaznovanju so neoklasične teorije. Neoklasični pristop zahteva zelo strogo (povračilno) obravnavo zapornika v skladu z varovanjem temeljnih človekovih pravic. Župančič je zagovornik rekonstruktivne teorije kazni. Ta teorija zagovarja, da je cilj kazni to, da se osebo odkrije, se ji sodi in izreče kazen. Kazen se mora izvršiti. Te teorije ne zanima, kaj se dogaja z zapornikom med izvrševanjem kazni. Filozof Primorac ima popolnoma drugačno mnenje kot Petrovec in zagovarja strogo povračilno funkcijo kazni. Primorac se zgleduje po talionskem načelu: naj bo kazen enaka zločinu. Posledično je tudi zagovornik smrtne kazni (Petrovec, 1998).

Osnovni temelj kaznovanja poskušajo pojasniti teorije, ki izvirajo iz različnih znanosti. Sociološke metafizične teorije dajejo poudarek na pravico družbe, ki pošteno živi v skladu z normami, da se maščuje obsojencu. Teorije družbene pogodbe kot temelj kazni navajajo, da se družba ni sposobna sama zaščititi, zato obstaja splošni družbeni konsenz, da družbo varuje država. Pravne teorije poudarjajo, da je kazen logična posledica nespoštovanja pravnih pravil. Sociološke teorije temeljijo na pravici posameznikov, da so varni. Posledično lahko tudi družba zahteva varovanje in aktivno zaščito s strani državnih organov, ki so za to specializirani (Selinšek, 2007).

Veda, ki proučuje storilce kaznivih dejanj in vpliv kazni nanje, je penologija. Penologija je del kriminološke znanosti, kriminologija pa je pomožna veda kazenskopravne znanosti, ki se ukvarja z vzroki za pojav kriminalitete, vplivom žrtve na kaznivo dejanje in kaznovanjem storilcev (Selinšek, 2007; Cullen & Wilcox, 2013). Walklate (1998) opredeli kriminologijo kot družbeno vedo, ki proučuje in raziskuje kazniva dejanja. Podlaga za raziskave je obnašanje delinkventov. Kaznivo dejanje avtorica pravno opredeli kot obnašanje, ki nasprotuje pravnemu redu države. Muncie (2006) definira kriminaliteto kot obnašanje, ki nasprotuje pravnemu redu. Na pravni red države pa vpliva zakonodajna veja oblasti.

Podobno opredeli penologijo SSKJ, in sicer kot vedo o izvrševanju kazenskih sankcij. Natančnejšo opredelitev poda Brinc (2002), ki navaja, da je penologija veda o kazenskih sankcijah, ki raziskuje temelje kaznovanja, deviantne osebe, postpenalno obravnavo, vpliv različnih kazni na obsojene in vpliv kazni na zaposlene v zaporih. Hkrati pa avtor opozori, da v 200 letih še ni prišlo do neposredne uporabe penoloških raziskav v praksi. Navaja tudi, da penologija ne pove natančno, na kakšen način obsojene kaznovati in kako delati z njimi (Brinc, 2002). Šelihova (2002) opredeli kriminologijo kot vedo o odklonskih pojavih.

Cullen in Wilcox (2013) menita, da je kriminologija izjemno pomembna znanost. Če bi namreč ugotovili in spoznali vse vzroke za pojavljanje kaznivih dejanj, bi jih lahko preprečili. Možni vzroki so izjemno kompleksni in medsebojno prepleteni. Upoštevati je treba psihološki profil, inteligenco, značaj, premoženjski in družbeni status, vero, kulturo in navade storilcev kaznivih dejanj. Zaradi prepletanja psiholoških, bioloških in socioloških vplivov na kriminologijo še vedno ni natančno znanstveno utemeljeno, zakaj nekateri posamezniki zagrešijo kaznivo dejanje.

Kazen je v moderni pravni teoriji hkrati represivna (vračilo zla storilcu) in preventivna. Govorimo o generalni in specialni prevenciji. Generalna prevencija je navzven vidno opozorilo drugim ljudem, kaj se jim lahko pripeti, če bodo storili kaznivo dejanje. Specialna prevencija je individualno obravnavanje storilca z namenom, da se storilec spremeni. Specialna prevencija odvrača storilca od ponovnih protipravnih dejanj in ga s tem rehabilitira v družbo. Specialne prevencije v zgodovini ni bilo veliko, kar smo že obravnavali v prejšnjem poglavju. Kazen je temeljila na generalni prevenciji kot zastraševanju (Selinšek,

2007). Z dvojnimi namenoma kazenskih sankcij se strinjamo, čeprav penologi opozarjajo, da generalna preprečitev nima učinka. Mislimo, da je pozitivno, če družba vidi, da sistem deluje.

Petrovec opozarja na preveč represivnosti in retributivnosti v zaporih. Hkrati podaja kritiko, da ni nobene strokovne raziskave, ki bi pokazala in v praksi dokazala, zakaj se ne uporablja tretmanski pristop. Kritizira politiko, ki ne upošteva penoloških spoznanj in zapornika kot posameznika. Z vplivom politike na kaznovanje smo se kot družba razvili v smeri strogih represivnih kazni. Zanimiva je njegova ugotovitev, da maščevalnost in nasilje družbe nad zaporniki naraščata bolj kot sama kazniva dejanja. Prav tako v vseh njegovih delih omenja, da se družba spreminja v vedno bolj maščevalno in kaznovalno (Petrovec, 1998).

Bošnjak (2002) navaja, da kriminologija kazni opredeljuje kot zaporedje postopkov, ki vplivajo na poboljšanje kaznovane osebe, s čimer poudarja reintegracijsko funkcijo zapora. Nekoliko drugačno stališče ima Skalar (2002), ki opozarja, da je pravično kaznovanje izjemno težko, saj so v zaporu praviloma odrinjeni subjekti z roba družbe in z majhno možnostjo izhoda. Sprašuje se, ali je res pravično, da se določene osebe zapre, drugim subjektom iz temnega polja kriminalitete pa se ne bo zgodilo nič. Kanduč (2013) opisuje dogajanje v posamezniku, ki doživlja preveč ponižanja in razvrednotenja. Večina se jih ne spremeni v poštene posameznike v družbi, temveč občutijo bes in potrebo po povračilu.

Bavcon (2002) poudarja pomembnost razumno dolgih kazni, ki imajo strokovno podlago. Hkrati svari pred obračunavanjem političnih strank, ki si želijo nerazumno zaostri kaznovalno politiko z opravičilom, da je to pomembno zaradi žrtve. Temu mnenju se pridružuje tudi Šelihova (2002), ki opozarja, da je kriminologija kot znanost v tujini postala predmet, ki ga politika izkorišča za svoje interese in nabiranje političnih točk. Ugotavlja, da se temu približuje tudi Slovenija. Menimo, da je ta trend opaziti po vsakem večjem in v medijih izpostavljenem primeru. Ljudje želijo, da se storilca najstrožje kaznuje, hkrati pa pozivajo na potrebo po strožjih kaznih za to dejanje. To je razumljivo, ker je prisoten čustveni odziv.

Tudi Brinc (2002) opaža zatoni kriminologije kot znanosti. To vidi v slabi rehabilitaciji zapornikov in obilici povratnikov. Opozarja na kritike, ki izpostavljajo, da so penološke raziskave neučinkovite, bolj teoretične in neuporabne. Kritika se nanaša predvsem na to, da ni potrditve teorije v praksi. Menimo, da do potrditve v praksi tudi ne more priti, če politiki zaostrejo kazenske sankcije in delajo v nasprotju s penološkimi raziskavami.

V nasprotju s slovenskimi avtorji ameriški strokovnjaki (Adler, Mueller & Laufer, 2010) ne opažajo zatona kriminologije, temveč vedno večji vpliv kaznivih dejanj na znanost. Prepričani so, da kriminologija zgolj sledi razvoju kaznivih dejanj. V času hudih kaznivih dejanj so kazni stroge. Teroristične organizacije so predobro organizirane, zelo premožne in velikokrat skrite za legalnimi posli, da bi bila rehabilitacija sploh možna.

Zelo pomembna slovenska raziskava je tako imenovani *Logaški eksperiment*, ki se je izvajal leta 1967 v vzgojnem domu. V praksi so v daljšem časovnem obdobju želeli raziskati, ali je s permissivnejšim pristopom in sproščeno komunikacijo možno uspešneje prevzgojiti mladino kot z dosedanjim modelom. Preprečili so fizične kazni zaposlenih, izvedene nad gojenci, ter ovaduštvo in nadzorstvo med njimi. Po štirih letih eksperimentalnega dela so potrdili zastavljeno hipotezo. Ta eksperiment je prvi pokazal uspešnost socioterapevtskega pristopa. Vodja raziskave je bila Katja Vodopivec (Ambrož idr., 2015).

Dobljene rezultate so želeli preveriti tudi v zaporu za odrasle. Leta 1975 so nadaljevali z delom v ZPKZ Ig. Ta pristop k problematiki potrebuje za svoje izvajanje in uresničevanje določene predpostavke, kot so: majhno število ljudi, s katerimi delamo in ki jih nadzorujemo, zaupanje, kakovostna komunikacija med zaposlenimi in zaprtimi osebami, demokratični pristop k vodenju skupine in nič ustrahovanja, stik z zunanjim svetom, da ne pozabijo, kako je funkcionirati v družbi, saj to zmanjšuje povratništvo. Če te predpostavke niso izpolnjene, je socioterapevtski pristop manj učinkovit ali nemogoč (Ambrož idr., 2015).

V nasprotju s tem eksperimentom v ženskem zaporu in v prevzgojnem domu so rezultati študije, ki se je leta 2005 izvajala na Dobu in je zajemala vzorec tretjine zapornikov, pokazali, da so v moškem zaporu bolj naravnani k represiji kot k restituciji in rehabilitaciji (Meško idr., 2006). Iz tega lahko sklepamo, da socioterapevtski pristop ni bil realiziran zaradi neizpoljenosti potrebnih predpostavk. Tega leta so se namreč borili s prezasedenostjo zaporov.

Slika 1: Prikaz različnih dejavnikov, ki vplivajo na zaporniško politiko

Vir: lasten

Pravne podlage za humanizacijo kaznovanja v evropskem prostoru so: Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Evropska konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, Uredba Sveta (ES) št. 1236/2005 o trgovini z določenim blagom, ki bi se lahko uporabilo za izvršitev smrtne kazni, mučenje ali drugo okrutno, nečloveško ali poniževalno ravnanje ali kaznovanje. Pravila Nelsona Mandele so minimalni standardi (najnižji možen še sprejemljiv minimum ravnanja z zaprtimi osebami). Ta pravila so opisana v resoluciji Generalne skupščine Združenih narodov iz leta 2015 (OZN, 2015).

Temeljna načela teh pravil in konvencij so večanje humanizacije in tistih čisto osnovnih človekovih pravic, ki bi morale biti zagotovljene vsakomur brez diskriminacije. Gre na primer za prepoved mučenja in nečloveškega ravnanja, prepoved diskriminacije, minimalne standarde administracije (da obstajajo urejene kartoteke, vodenje zbirk podatkov, zanesljivo preprečevanje dostopa podatkov nepooblaščenim osebam), minimalne standarde nastanitve, osebne higiene, dostopa do neoporečne vode in hrane ter zdravstvene oskrbe.

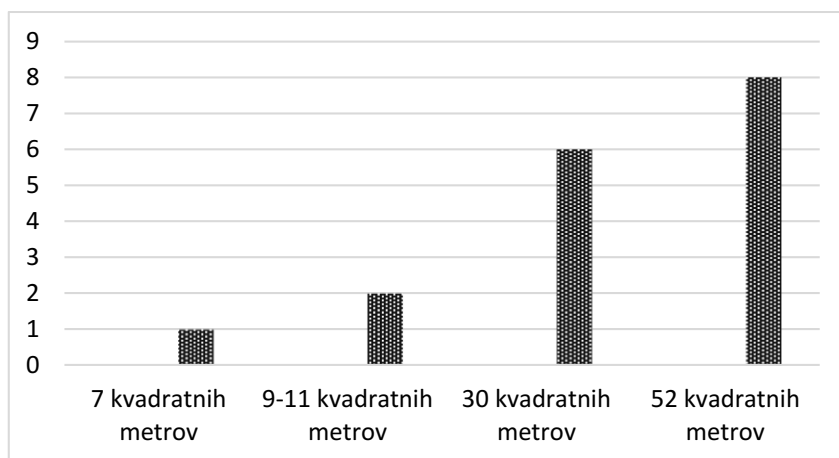
3. člen Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin pravi, da se ne sme nikogar mučiti ali z njim nečloveško ravnati, ga poniževati ali ga na tak način kaznovati. Z Evropsko konvencijo o prepovedi mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja je bil ustanovljen Evropski odbor za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja (angl. *Council of Europe anti-torture committee* – CPT). CPT obiskuje zapore, priporo in policijske postaje v različnih državah, in sicer periodično, napovedano ali ad hoc. Preverja stanje in napiše uradno poročilo o obisku. V njem navede vse pomanjkljivosti, pohvali dobro urejene stvari, predlaga izboljšave ali prosi za dodatno pojasnilo.

3.1 OBISK EVROPSKEGA ODBORA V SLOVENIJI

CPT je obiskal Slovenijo petkrat periodično, v obdobju med letoma 1995 in 2017. V poročilu po zadnjem obisku v Sloveniji je bilo ugotovljenih nekaj majhnih pomanjkljivosti, med katerimi je izstopala prezasedenost zaporov, čeprav je bila manj alarmantna kot leta 2012, ko je bila v ZKPZ Ljubljana 50-odstotna. V ZKPZ Maribor so ugotovili nekaj nasilnih dejanj paznikov nad obsojenci (tako fizičnega kot verbalnega – prisotno je bilo psihično nasilje z ustrahovanjem). V poročilu so navedli tudi opustitev posredovanja, ko so obsojenci med seboj obračunavali besedno ali z ustrahovanjem. Obsojenci so praviloma prišli v konflikte zaradi dolgov ali prepovedanih substanc. Tudi glede vnosa prepovedanih drog in predmetov odbor svetuje strožje nadzorovanje. Materialne razmere so v slovenskih zaporih označene kot sprejemljive. Glede velikosti sob bi morali zagotoviti 4 m² na posameznika v skupnih sobah. CPT priporoča celo 7 m² glede na slovenske razmere, standard in

demokratičnost. Sobe so različnih velikosti, odvisno od števila obsojencev (Council of Europe, 2017).

Grafikon 1: Prikaz velikosti sob glede na število zaprtih oseb v ZPKZ Maribor

Vir: Council of Europe (2017)

3.2 OBISK EVROPSKEGA ODBORA NA ŠVEDSKEM

Švedsko je CPT preverjal šestkrat med letoma 1991 in 2016. Odbor je nazadnje obiskal šest zaporov, priporov in varovanih oddelkov. Preveril je razmere v Falunu, Kronobergu, Malmu, Saltviku, Sollentuni in Växji, in sicer v več varnostnih oddelkih zavodov. V uvodnem delu je pohvalil pozitivne spremembe, saj so v vseh zaporih prenovili sobe, vzpostavili boljše materialne pogoje in odpravili prezasedenost. Spoštujejo priporočene krajše kazni. Povprečne kazni v zavodu Malmö so bile od 3 do 6 mesecev. V zaporih se nasilje ne pojavlja v nobeni obliki. Večje kritike je bila Švedska deležna glede omejevanja pravic v priporu, same dolžine trajanja pripora in pomanjkanja možnosti aktivnosti. CPT je to temo načel že leta 1991 in nato z isto kritiko nadaljeval ob vsakem obisku (Council of Europe, 2016).

Zelo dobro imajo poskrbljeno za zdravstveno varstvo. V Kronobergu imajo na primer zaposleno svojo ekipo zdravstvenih delavcev, ki sestoji iz več zdravnikov, medicinskih sester, zobozdravnika in psihologa. Zgolj v zaporu Falun poročajo o 30-dnevnem čakanju na zobozdravniško obravnavo. Ugotovili so, da večje število obsojenih potrebuje program za zdravljenje odvisnosti od prepovedanih drog ali alkohola (Council of Europe, 2016).

3.3 MEDNARODNA ZAPORNIŠKA ORGANIZACIJA

Mednarodna zaporniška organizacija (*angl. International Corrections and Prisons Association – ICPA*) je mednarodna organizacija za povezovanje zaporov. Je nevladna, neprofitna, dobrodelna organizacija, katere cilja sta svetovna povezanost in organizacija vseh zavodov in zaposlenih. Sodeluje z zaposlenimi na vseh nivojih zaporniške politike, tako s strokovnimi delavci, pazniki in psihologi kot s strokovnjaki in raziskovalci. Ukvarja se z

načrtovanjem zaporov, gradnjo in arhitekturo, seminarji za zaposlene in podobnim (Ministrstvo za pravosodje, b. d.). Članici te organizacije sta tako Slovenija kot Švedska.

Glavna naloga ICPA je promovirati vpliv etičnih kazni v zaporih, saj se s tem spodbuja varnost. ICPA zagovarja human pristop zaposlenih. Zaporno kazen promovira kot najstrožjo in hkrati zadnjo možnost, če ni drugih, primernejših kazni. Izvaja strokovna srečanja in konference z namenom povezovanja in izmenjave znanja in različnih pogledov. Z organizacijo sodeluje veliko članic, saj so v ICPA vključeni ne le na evropski, temveč tudi na svetovni ravni (ICPA, 2019a, 2019b).

3.4 PROJEKT SPACE

Projekt Space (fr. Statistiques Pénales Annuelles du Conseil de l'Europe) se ukvarja z zagotavljanjem in mednarodno primerjavo statističnih podatkov držav članic Sveta Evrope. Podatke zbira v obliki vprašalnika, ki ga prejmejo pristojni za izvrševanje kaznovanja v državi. Podatke obdelujejo in analizirajo v Švici. Projekt SPACE I zajema podatke o kaznih zapora in zavodih za prestajanje kazni zapora, SPACE II pa se osredotoča na vse druge izrečene kazni, ki ne vključujejo odvzema prostosti (Council of Europe, b. d.).

4 ZAVODI ZA PRESTAJANJE KAZNI

Obsodba na zaporno kazen je v obeh obravnavanih državah zaključek kazenskega postopka pred uradnimi, rednimi državnimi sodišči. Stopnja prepričanja zadostuje za izdajo sodbe. Če je sodba obsodilna in je v izreku izrečena zaporna kazen, potem obsojenec začne prestajati zaporno kazen v enem izmed zavodov (Maver, 2004).

Zapor opredeljuje SSKJ kot »prisilno bivanje v zaprtem prostoru, navadno za kazen«. Nekoliko drugačno stališče o tem ima Foucault (2004), ki poda dve funkciji zavora. Ekonomsko-pravno funkcijo zavora označi tako, da se kazen za dejanje določi in pretvori v čas. Težji je zločin, hujša je kazen in torej vzame več časa obsojencu. Druga, disciplinska funkcija zavora pomeni popolno strogost ter velik in nenehen nadzor nad zaporniki (Foucault, 2004).

Pomemben del je tudi gradnja zavora, kjer je vse načrtovano s točno določenim namenom. Tudi arhitekti ugotavljajo in načrtujejo spremembe v gradnji zavorov, ki omogočajo druženje zapornikov in osebja. Gradnja rehabilitacijskega zavora je popolnoma drugačna od gradnje retributivnega zavora. Arhitekti so s sodelovanjem paznikov, ministrstva in kriminologov razvili več tipov zavorov glede na zahtevo naročnika. Poudarja se tudi estetska komponenta, saj naj bi to vplivalo na dobro počutje, ki je podlaga resocializacije. Že ob arhitekturnem načrtovanju je treba vedeti, za koliko oseb se zapor gradi, koliko bo skupinskih sob, koliko samic in prostorov za druženje. V sobah se je treba izogibati skritim kotičkom in mrtvim kotom, v katerih je nemogoč nadzor, saj lahko pride do napadov na šibkejše zapornike (Fairweather & McConville, 2000).

V modernih zavorah se zaporniki družijo z drugimi zaporniki in tudi z osebjem. Tako se lahko pogovarjajo ali ukvarjajo s športom. To je zaželeno, saj nastajajo skupine, ki jim olajšajo bivanje v zavoru in nadomeščajo druge socialne stike. Problem je, če se družijo iz napačnih razlogov in začnejo nastajati tolpe, ki nato medsebojno obračunavajo. Tega v Evropi zaradi homogenosti prebivalstva niso opazili. V ZDA je nastajanje močnih raznolikih zaporniških bratovščin velik problem. V bratovščino je zapornik sprejet na podlagi vere ali rase. V ZDA zaporniške tolpe ne delujejo samo v zavoru, temveč tudi zunaj njega (Milutinović, 1985).

Veliko znanstvenih ved raziskuje zapor s svojega zornega kota. Varstvoslovje se osredotoča predvsem na zagotavljanje varnosti, nadzorovanje in preprečevanje pobegov iz zavora. Psihologija proučuje, kaj se dogaja v obsojenem posamezniku. Sociologija podaja teorije o vzrokih, zakaj nekdo postane delinkvent, o odnosu družbe do obsojenih in o odnosih znotraj zavora. Filozofija se ukvarja s splošnejšimi vprašanji o pravičnosti kazni in kako upravičiti odvzem prostosti človeku.

Izpostavili bi smer forenzične psihologije, ki se imenuje zaporniška psihologija. Psihologi v določenih državah sodelujejo pri kadrovskih vprašanjih v zaporih, saj potrebuje osebe določene značajske lastnosti, da lahko opravlja to delo. Psihologi razvijajo programe za učenje osebja in pomagajo z mnenji pri odločitvah o tem, kateri obsojenci bodo skupaj v sobi in podobno. Žal je v Sloveniji področje forenzične psihologije zelo nerazvito in se to v praksi ne izvaja (Areh, 2011).

Prav profiliranje zločincev je izjemno pomembno za spoznanje posameznikovega obnašanja in vzrokov za kazniva dejanja. S profiliranjem zločincev strokovnjaki zelo prispevajo k razvoju in napredku kriminologije. Forenzična psihiatrija ima veliko vlogo tako pri odkrivanju storilcev kaznivih dejanj kot pri njihovi rehabilitaciji v zaporu. S profiliranjem storilcev lahko napovemo tudi povratništvo. V ZDA je profiliranje zelo pogosto pri hujših kaznivih dejanjih, kot so ugrabitve, pri serijskih morilcih in terorizmu (Bekerian & Jackson, 1997).

Tudi ekonomske analize so v kriminologiji zelo pomembne. Cel pravosodni aparat, policija, administracija in zapori so za državo velik strošek. Kakšna investicija je potrebna, da osebo zapreš v zapor? Koliko stane smrtna kazen? Ali se državi izplača zaostrovati kaznovalno politiko? Na večino vprašanj avtorja podata odgovor, da se ekonomsko ne izplača. Strogo ekonomsko gledano ugotavljata, da se osebe, ki trguje z drogami, ne izplača obsoditi na zapor, temveč bi bilo primerneje legalizirati droge in pobirati davke od prodaje (Albertson & Fox, 2012).

4.1 PRAVNA UMESTITEV ZAPORNIŠKEGA MODELA V SLOVENIJI

V Sloveniji imamo podlago za izrekanje kazni odvzema prostosti v Kazenskem zakoniku (KZ-1), podrobnejše urejanje izvrševanja kazenskih sankcij pa ureja Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1) v 256 členih. Podrobneje in konkretnije se pravice in dolžnosti urejajo v podzakonskih aktih: v Pravilniku o izvrševanju kazenskih sankcij (PIKS) in v hišnem redu posameznega zavoda.

Tako v Sloveniji kot na Švedskem nimamo zaporov v zasebni lasti ali v obliki javno-zasebnih partnerstev, kot je to povsem običajno v angloameriškem zapornem sistemu. Zapori so izključno v državni lasti. To ocenjujemo kot dobro, saj se pri zasebnih zaporih lahko zgodi, da delajo izključno z namenom čim večjega dobička. Tako so prenatrpani in ne izvajajo dražjih izobraževalnih programov, saj je to zanje prevelik strošek. Primer zasebnih zaporov so ZDA, za katere so značilni slabi pogoji, velika represija, prezasedenost, ni programov za resocializacijo in izjemno velik delež zaprtih oseb, ki vztrajno narašča.

Za zapore v Sloveniji je pristojno Ministrstvo za pravosodje, natančneje organ v sestavi Ministrstva za pravosodje – Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS).

V Sloveniji delimo zapore na zaprte, polodprte in odprte oddelke. Vsi oddelki so lahko v eni zgradbi ali pa so dislocirani. Kot primer lahko navedemo organiziranost ZPKZ Dob pri Mirni, v katerem zapornike namestijo v določen oddelek. Oddelki se med seboj razlikujejo glede varovanja, strogosti režima, dela in izpustov ob vikendih. Na razpolago imajo odprti oddelek, poimenovan Puščava, polodprti oddelek, poimenovan Slovenska vas, in zaprti del, znotraj katerega so štiri oddelki (Podržaj, 2011). Za vsak oddelek velja različen hišni red, kar je pričakovano, saj se pravice zapornikov v zaprtih oddelkih razlikujejo od tistih v odprtih oddelkih.

4.2 PРАВNA UMESTITEV ZAPORNIŠKEGA MODELA NA ŠVEDSKEM

Na Švedskem je pravna podlaga kazenski zakonik (angl. Code penale oz. šved. Brottsbalk), ki je temelj za izrekanje sankcij zapora (Swedish Penal Code 1962:700). Zakon o prestajanju kazni zapora (angl. Act of Imprisonment oz. šved. Fängelselagen) podrobneje določa pravice in obveznosti zapornikov. Švedski zakon o zaporih je sestavljen iz šestih poglavij in v 83 členih določa, kako se ravna z obsojenci. Za zapore je pristojna švedska vlada (šved. Regeringskansliet) oziroma ministrstvo za pravosodje s sektorji (šved. Justitiedepartementet). Po podatkih vlade je znotraj ministrstva za pravosodje devetnajst sektorjev. Za zapore skrbita dva sektorja: sektor za kazensko pravo in sektor za kriminalno politiko (Regeringskansliet, b. d.).

Izjema švedskega sistema je Kriminalvården, kar bi lahko prevedli kot zaporniška služba ali državna služba za zapore. Naloge zaporniške službe so povezane z izvajanjem in nadzorovanjem kazni zapora, pogojnih kazni in drugih alternativnih oblik prestajanja kazni, z nadzorom nad zaporniki, ki so na pogojnem odpustu, in s postpenalno obravnavo. Skrbijo za osebe v zaporih, za prevoze zapornikov, zadolženi so za celotno administracijo. Glavni cilj te službe je spodbuda in pomoč pri rehabilitaciji zapornikov oziroma spodbujanje k poštenemu življenju po prestani kazni zapora. Služba Kriminalvården ima sedež (šved. Kriminalvårdens huvudkontor), šest regionalnih uradov in službo za prevoze.

Regionalni uradi se delijo po regijah na severno, južno, vzhodno, zahodno in osrednjo regijo ter regijo Stockholma. Ta služba je v primerjavi s slovensko mnogo bolj celostna in ima zelo široke možnosti delovanja. Kriminalvården ima več kot 200 različnih služb, ki skrbijo za zaprte osebe. Zaprtim pomagajo tudi z birokracijo in načrtujejo individualne programe za rehabilitacijo. Programi vključujejo veliko aktivnosti za poboljšanje med in tudi po prestani zaporni kazni (Kriminalvården, b. d. a). Švedska služba za zapore je boljše organizirana in ima več pristojnosti kot slovenska. Več pristojnosti imajo v obravnavi po prestani kazni, pri

čemer izpuščene iz zavodov spremljajo določeno časovno obdobje, ki je odvisno od dolžine kazni. Tega v Sloveniji ni. Menimo, da bi tudi v Sloveniji morali urediti enovito službo, ki bi imela širše pristojnosti za izvrševanje kazenskih sankcij in začasni prehodni nadzor po končani kazni zapora po švedskem vzoru.

Švedski zapori se po poročanju Kriminalvårdna delijo na stopnje, in sicer na I., II. in III. stopnjo. Prva ima najstrožji režim, mednarodno primerljiv z zaprtimi oddelki. Stopnja II je mednarodno primerljiva s polodprtimi oddelki, stopnja III pa je primerljiva z odprtimi oddelki. Seveda je to osnovna primerjava, saj ima Švedska še dodatno klasifikacijo v razrede, označene s črkami. Zapori so vzporedno s klasifikacijo v I., II. in III. razred razporejeni še v varnostne razrede, označene od A do F. Ta klasifikacija je izvedena glede na zmožnosti določenega oddelka, kot so preprečevanje pobegov, obravnavanje težkih zločincev, preprečevanje izgrediv ipd. (Kriminalvården, b. d. b).

Razred A je mednarodno enak zaporniškemu režimu z najvišjo stopnjo varovanosti, ki predstavljajo najvišjo možno stopnjo zastraženosti zapora, varnosti in strogosti v drugih državah. Zagotavlja najvišjo in najstrožjo stopnjo varovanja (nadzorovanja in preprečevanja pobegov). To dosežajo s taktičnim varovanjem in moderno tehnologijo. V oddelku A je majhen delež zapornikov (pod 10 %), F je pa popolnoma odprt oddelek. Varovanje je zelo nizko. V oddelkih F so osebe zaprte zaradi kaznivih dejanj, kot je vožnja pod vplivom alkohola (Lindström & Leijonram, 2008).

Švedsko zaporno politiko v smislu zasledovanja dolgoročnih ciljev določa švedsko ministrstvo za pravosodje, vsakodnevno pa hierarhično nižje naloge izvršujejo zaposleni strokovnjaki v švedski zaporni službi.

5 ZAVODI ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA V SLOVENIJI

Kot glavni zavod za prestajanje kazni zapora v Sloveniji bi izpostavili ZPKZ Dob. Je največji in edini zapor, v katerem obsojenci prestajajo večletne zaporne kazni, to so kazni zapora do enega leta in pol ali daljše kazni. Zavodi za prestajanje kazni zapora do enega leta in pol so: ZPKZ Maribor z oddelki, ZPKZ Ljubljana ter najnovejši in edini moderen ter namensko zgrajen ZPKZ Koper. ZPKZ Ig je edini zavod za prestajanje kazni tako zapora kot pripora za ženske in prestajanje kazni mladoletnic. Imamo le en zavod za prestajanje mladoletniškega zapora v Celju in en prevzgojni dom v Radečah. V tabeli 1 so prikazana mesta, ki jih kot uradno kapaciteto navajajo na strani Ministrstva za pravosodje.

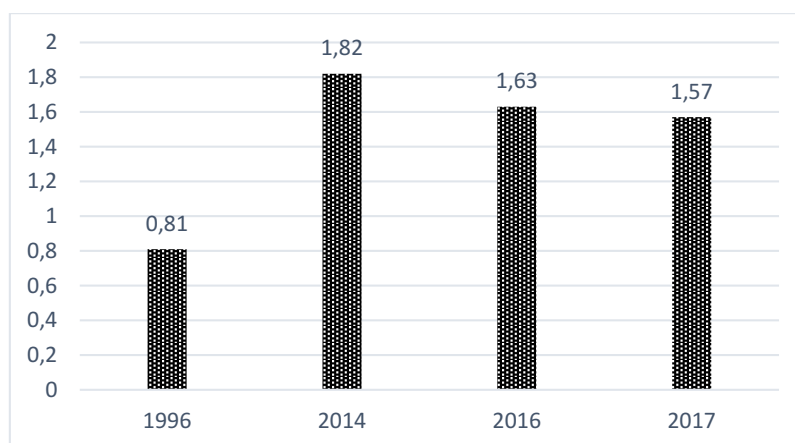
Tabela 1: Kapacitete zavodov za prestajanje kazni zapora

ZPKZ	Mesta
Dob	449
Polodprti oddelek Slovenska vas	70
Odprti oddelek Puščava	21
Maribor	146
Oddelek Murska Sobota	34
Odprti oddelek Rogoza	36
Ljubljana	135
Oddelek Novo mesto	35
Odprti oddelek Ig	27
Koper	110
Oddelek Nova Gorica	28
Ig (ženske)	103
ZPMZKZ Celje	98
Prevzgojni dom Radeče	47

Vir: Ministrstvo za pravosodje (2019a)

V Sloveniji je bilo leta 2016 razmerje med številom zaprtih na enega zaposlenega 1,63, leta 2017 pa 1,57. Najugodnejše razmerje je bilo leta 2014, ko je bilo to razmerje 1,82, najnižje pa je bilo leta 1996 z razmerjem 0,81 (Ministrstvo za pravosodje, 2019b).

Grafikon 2: Razmerje zaposlenih oseb na eno zaprto osebo

Vir: Ministrstvo za pravosodje (2019b)

Podatki iz poročila SPACE I navajajo na dan 1. 9. 2016 za Slovenijo drugačno razmerje, in sicer 2,6 zaprte osebe na enega zaposlenega, za Švedsko pa 1,3 zaprte osebe na enega zaposlenega.

Tabela 2: Razmerje števila zaprtih oseb in števila paznikov na dan 1. 9. 2016

	Število zaprtih oseb	Število paznikov	Delež
Slovenija	1308	496	2,6
Švedska	5762	4371	1,3

Vir: Aebi, Tiago, Berger-Kolopp & Burkhardt (2017)

Ugotavljamo, da je do te razlike prišlo zaradi dodatne natančne klasifikacije zaposlenih. V naslednji tabeli je v številu izraženo število vseh zaposlenih. Razdeljeni so glede na delo zunaj in znotraj zavoda.

Tabela 3: Število zaposlenih v zavodih za prestajanje kazni zapora in njihova delitev na dan 1. 9. 2016

	Skupno število zaposlenih	Zunanji pogodbeni zaposleni	Zaposleni, ki delajo zunaj ZPKZ	Zaposleni, ki delajo v ZPKZ	Zdravstveno osebje znotraj ZPKZ	Psihologi znotraj zavoda	Socialne delavke, učitelji
Slovenija	828	0	55	773	13	7	70
Švedska	7.327	0	1.239	6.088	109	32	234

Vir: Aebi, Tiago, Berger-Kolopp & Burkhardt (2017)

Problematično je premalo število zaposlenih pravosodnih policistov, na kar njihov sindikat opozarja že leta. Leta 2017 so morali v vseh zavodih za prestajanje kazni zapora skupno opraviti približno 71.000 nadur. To je veliko število nadur, če upoštevamo, da se nadurno

delo lahko zahteva le v točno določenih primerih, naštetih v zakonu, saj nadure izčrpavajo delavce (Ministrstvo za pravosodje, 2018).

5.1 ZAVODI ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA NA ŠVEDSKEM

Na Švedskem imajo sedem zavodov za prestajanje kazni zapora razreda 1 (Kumla, Tidaholm, Saltvik, Norrtälje itd.), sedemindvajset zavodov za prestajanje kazni zapora razreda 2 (Haparanda, Luleå, Umeå, Ystad, Borås itd.) in sedemnajst zavodov za prestajanje kazni zapora razreda 3 (Färingsö, Rödjan, Ljustadalen, Sörbyn itd.).

Tabela 4: Število zavodov za prestajanje kazni na Švedskem

Varnostni razredi	Varnostni razred 1	Varnostni razred 2	Varnostni razred 3
Število zavodov	7	27	17

Vir: Kriminalvården (b. d. c)

Tako kot pri nas je prestajanje kazni ločeno po spolu, kar zahtevajo tudi minimalni standardi Organizacije združenih narodov o ravnanju z zaporniki. Dovoljeno je narediti v celoti moški zapor, v celoti ženski zapor ali zapor le ločiti na moški, mladoletniški in ženski oddelek. V zaporih je več oddelkov različnih varnostnih razredov in oddelkov, ločenih po spolu oziroma starosti. Na Švedskem imajo v vsakem zaporu izjemno veliko osebja, ne glede na varnostni razred. Osebje je praviloma zastopano v približno polovični razdelitvi po spolu.

Iz tabele 5 je razvidno, da imajo zapori varnostnih razredov 1 in 2 zaposlenega več osebja, kot je zaprtih oseb.

Tabela 5: Število zaposlenih oseb glede na kapaciteto zavodov

Zavod za prestajanje kazni	Varnostni razred	Kapacitete	Število zaposlenih
Kolmården	3	120	40
Gävle	2	64	70
Borås	2	74	60
Kumla	1	420	450
Tidaholm	1	146	196 + 50 dodatno občasnih zaposlenih
Saltvik	1	126	250

Vir: Kriminalvården (b. d. č)

6 MODEL ŠVEDSKE ZAPORNIŠKE POLITIKE

Švedski strokovnjaki že dolgo zagovarjajo tezo, da mora biti sorazmernost med strogostjo in obliko kazni vedno zagotovljena. Kazen mora biti vedno odvisna od teže kaznivega dejanja in okoliščin le-tega. V skandinavskih državah niso v svoji zgodovini nikoli množično izrekli dolgih kazni. V sedanjem času pa še dodatno opuščajo zaporno kazen in zapirajo zapore po Skandinaviji. Švedska politika kaznovanja se je postopoma razvijala in zasledovala glavni zastavljeni cilj – zmanjševati, skrajšati in humanizirati izrečene zaporne kazni ter uspešno resocializirati zapornike, kar ji je tudi uspelo. Skandinavske države so izjema pri vseh kaznih, ne le zapornih. Prednost pred izrečeno kaznijo zapora imajo vse druge oblike kazni, ki ne pomenijo grobega odvzema prostosti in svobode. Sodniki se trudijo izrekati alternativne oblike kazni, kot so pogojna obsodba, služenje skupnosti, javno delo, razne globe, nadzorovanje obsojenca z elektronskimi sredstvi (Lindström & Leijonram, 2008).

6.1 IZREK ZAPORNE KAZNI

Podobnost med zaporniškima sistemoma držav je v izreku zaporne kazni. Kazni zapora so izrečene za točno določen čas, z izjemo dosmrtna kazni. Na Švedskem je minimalna možna kazen štirinajst dni, najdaljša je dosmrtna zaporna kazen (Swedish Penal Code, 1962:700). V Sloveniji je minimalna možna zaporna kazen en mesec, najdaljša izrečena pa trideset let. S KZ-1 smo v Sloveniji dobili tudi dosmrtni zapor, in sicer za najhujša kazniva dejanja, kot so genocid, vojno hudodelstvo, zločini proti človečnosti. V praksi se ta kazen pri nas še ni izrekla.

6.2 PROCES ZAOSTROVANJA KAZNI

Proces zaostrovanja vseh kazenskih sankcij je opaziti le pri nas. Tega pojava na Švedskem nismo opazili. V Jugoslaviji smo imeli izrazito strogo in represivno naravnano kazensko oblast. Šele leta 1951 so ukinili določene kazni, kot je kazen odvzema prostosti z obveznim prisilnim delom, smrtna kazen se je ukinila še kasneje. Leta 2008 so sprejeli sporni KZ-1, ki predvideva dosmrtno kazen zapora (Mihelič & Mihelič, 2008).

Leta 2016 je ministrstvo poskusilo novelirati KZ-1 z namenom odprave dosmrtnega zapora. Z novelo niso uspeli. Današnja družba podpira stroge sankcije. Zaostrovanje kazenskih sankcij tako opazimo tudi v vedno večjih kaznih za prometne prekrške, za katere je kazen v višini minimalne plače ali celo višja od nje. Politiki so trdili, da je cilj strogih kazni zmanjšanje števila nesreč. Število nesreč se po zaostrovanju kazni ni zmanjšalo.

Meško opredeljuje zaostrovanje sankcij kot premik k strožji kaznovalni politiki v praksi in teoriji. To se dogaja prek medijev, javnega mnenja in strokovnjakov. Ti poudarjajo, da le

stroge kazni povzročijo učinkovitost kaznovanja. Raziskave in strokovne študije so dokazale, da to v resnici ne drži, lahko je celo obratno (Meško, 2016; Flander & Meško, 2013).

Miheliča sta v analizi ugotovila, da kljub vedno strožjim sankcijam po statističnih podatkih stopnja pojavnosti kriminala in tudi težjih kriminalnih dejanj narašča. Povezavo med strogo kaznovalno politiko in njenim pozitivnim vplivom na varnost v družbi sta zanikala tudi na podlagi statističnih podatkov drugih držav (Mihelič & Mihelič, 2008). Menimo, da je to pravilno, saj če bi ostre kazenske sankcije vplivale na varno družbo brez kriminalitete, bi ZDA morale imeti eno najnižjih stopenj kriminala, pa ni tako.

Nasprotno stališče zagovarjajo kriminologi iz ZDA, ki ugotavljajo, da na zaostrovanje kazenskih sankcij v večji meri vplivajo huda kazniva dejanja, kot so terorizem, pranje denarja in razne aktivnosti kartelov. Vsako izmed teh dejanj si zasluži dolgo in strogo kazen, saj je pogosto, da so ta kazniva dejanja le podlaga za terorizem, izdelovanje biološkega in kemičnega orožja. Kriminologi navajajo, da niso bile stroge kazni vzrok za težke zločine, temveč obratno. Kazni so se prilagodile vedno težjim in globalnim zločinom. Kot primer navajajo teroriste, ki izdelujejo bombe in se financirajo z ilegalno prodajo organov, drog ali belega blaga. Nato denar od teh dejavnosti operejo in s tem postanejo močna organizacija, ki jo je treba onesposobiti (Adler, Mueller & Laufer, 2010).

O primernosti kazni dosmrtnega zapora se sprašujejo tudi delavci v zaporih. Remic in Tibljaš (2008) poudarjata sedanje razmere v zaporih, kot sta prostorska stiska in nezadostno število zaposlenih, ter opozarjata, da v praksi sploh ni bil sprejet program, kako strokovno in varno voditi obsojene na dosmrtno kazen, ko je bila ta že uzakonjena. Pri dosmrtni kazni osebni načrt dela in izobraževanja, da bi obsojeni dosegel zastavljene cilje, kar mu bo pomagalo na svobodi, ni smiselno. Poudarjata tudi, da je redko kdo prišel iz zapora in se uspešno vključil v družbo po odsluženi tridesetletni kazni. Tako Plut kot Trobec sta naredila samomor pred koncem zaporne kazni. Z uvedbo dosmrtnega zapora zanikamo ves pomen rehabilitacije zapornika in ga samo umaknemo iz družbe (Remic & Tibljaš, 2008).

Takšen pristop se ne zdi dober, saj ni več zastopano načelo sorazmernosti kazenske sankcije glede na dejanje. Družba se mora izogibati sprejemanju nove zakonodaje ali noveliranja le-te takoj, ko se zgodi kakšen okrutni zločin. Pogosto se takrat sprejme veliko prestroga zakonodaja. Zanimariti ne smemo niti možnosti napak, ki se sedaj rešujejo tako, da se po krivem obsojenim izplača odškodnina za vsak dan, preživet v zavodu za prestajanje kazni zapora.

Dosmrtni zapor pozna tudi Švedska – urejen je v njihovem kazenskem zakoniku iz leta 1962, vendar je tudi to skandinavska izjema, saj je to zgolj ime za kazen, ki praviloma (odvisno od vedenja in rehabilitacije obsojenca) ni nikoli dosmrtni zapor. Izreče se ga za težka kazniva dejanja, kot so umori. Pomeni pa, da je obsojeni minimalno deset let v zaporu. Po desetih

letih lahko napiše prošnjo za pogojni odpust. Izrečena dosmrtna kazen na Švedskem v najslabšem primeru (če se obsojenec rehabilitira in korektno obnaša) pomeni, da bo obsojeni v zavodu osemnajst let. Večino izpustijo že po desetih letih. Če obnašanje zaprte osebe ni ustrezno, imajo pravico, da ne ugodijo pogojnemu odpustu (Schartmueller, 2015).

Slovenije na tem področju ne moremo primerjati, saj kazen dosmrtnega zapora še ni bila izrečena, tako da praksa na področju tega instituta še ni izoblikovana. KZ-1 v 88. členu predvideva možnost za pogojni odpust po petindvajsetih letih prestane kazni dosmrtnega zapora.

6.3 INSTITUT POGOJNEGA ODPUSTA V OBRAVNAVANIH DRŽAVAH

Tako v Sloveniji kot na Švedskem obstaja institut pogojnega odpusta obsojenca, na Švedskem po dveh tretjinah prestane kazni. Odbor ministrov Sveta Evrope v svojem priporočilu priporoča institut pogojnega odpusta, saj preprečuje povratništvo in spodbuja resocializacijo. Vendar zagotovljena pravica do pogojnega odpusta ne obstaja. Če obsojenec krši pravila hišnega reda, mu pogojni odpust ne pripada oziroma ni odobren (Cvikl & Ambrož, 2017). V Sloveniji imamo natančna določila o pogojnem odpustu v 88. členu KZ-1, kjer je določeno, da je lahko obsojenec izpuščen, ko prestane polovico, tri četrtine ali eno tretjino kazni.

6.4 MATERIALNI POGOJI V ZAPORU

Materialna in prostorska opremljenost švedskih zaporov je izjemno dobra. Zaporne celice oziroma sobe in humanost režima se pojavljajo v splošnih medijih kot posebnost s senzacionalnimi naslovi, da so švedski zapori kot hoteli. To izjemno veliko materialno urejenost kritizirajo tudi nekateri švedski strokovnjaki, saj naj bi bila pretirana. Ugelvik in Dullum (2012) sta v študiji skandinavskega sistema povzela splošno mnenje družbe, ki pravi, da je ureditev zapornih sob preveč luksuzna. Popolnoma podpirajo humane, kratke kazni in njihovo politiko, ne strinjajo pa se s prevelikim materialnim luksuzom (Ugelvik & Dullum, 2012).

V primerjavi z izgledom naših zavodov za prestajanje kazni zapora delujejo švedski zapori razkošno. So prostornejši, novejši, bolj urejeni in nudijo veliko več. Tukaj se v celoti strinjamo s kritiko švedskih strokovnjakov, ki ocenjujejo, da so zavodi že prestopili mejo med dobrimi pogoji in razkošjem. V Sloveniji nimamo tako lepo, prostorno in na novo urejenih niti drugih institucij, ki niso namenjene kaznovanju, na primer bolnišnic, študentskih domov in podobno.

Ugelvik in Dullum se sprašujeta tudi, kako jim uspeva, da so v Evropi in svetu vedno obravnavani kot vzor. Ali sta vzrok nadpovprečno uspešna zaporniška politika in uspešno

prevzganje obsojenih ali je celotna skandinavska družba drugačna, kot so družbe drugje? Ugotavljata, da imajo verjeten vzrok tudi vrednote in cilji ter etika in morala družbe. Model zapora je vedno izpostavljen in obravnavan ali strokovno analiziran kot izjema in ideal, ki se mu druge države želijo približati. Avtorja celo dopuščata možnost, da je njihov premili sistem lahko negativna izjema. Analizirana statistika kriminalitete vseeno priča o dobrih in nadpovprečnih rezultatih (Ugelvik & Dullum, 2012).

Med državami, ki so bile obsojene na Evropskem sodišču za človekove pravice zaradi preslabih razmer v zaporih in kršitev človekovih pravic, je tudi Slovenija. Materialni pogoji se razlikujejo od zapora do zapora, odvisno od tega, ali je ta v stari zgradbi, nepredvideni za zapor, ali pa je novogradnja, ki je zgrajena z namenom zapora, kot je ZPKZ Koper. V določenih zaporih so oddelki, ki so sprejemljivo materialno opremljeni, v nekaterih pa so novi, dobro opremljeni oddelki. Del opreme je dotrajan in potreben obnove. Od lege zavoda za prestajanje kazni sta odvisni tudi prostorska omejenost in majhnost dvorišč. V ZPKZ Maribor je velikost zunanje okolice mnogo manjša in slabša kot v ZPKZ Dob ali ZPKZ Koper. Sprememba zaradi lege v centru mesta in ograjenosti z drugimi zgradbami ni mogoča.

7 PRIMERJALNA ANALIZA MED DRŽAVAMA

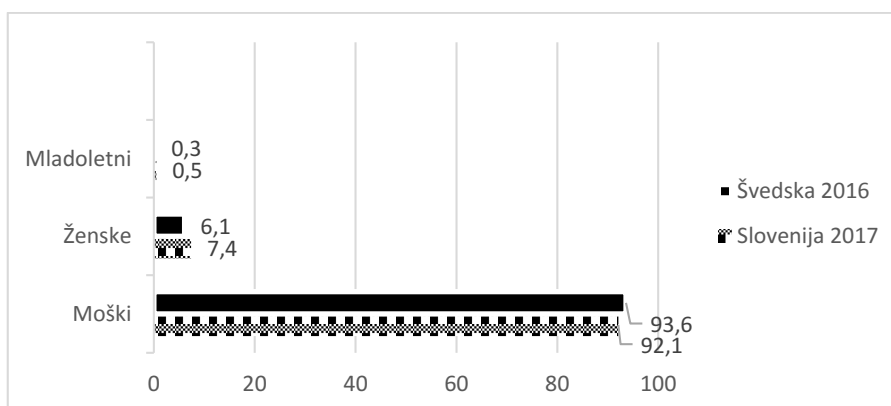
Podatke, ki jih navajamo in primerjamo, smo pridobili iz zbirk statističnih podatkov o zaporniških sistemih. Baza podatkov World Prison Brief zajema podatke o zaporniških sistemih po vsem svetu, z izjemo Kitajske, Severne Koreje, Eritreje in Somalije, ker z njimi ni izmenjave podatkov. Podatki se pridobivajo iz uradnih virov in so namenjeni mednarodnim študijam in primerjavam razvoja zaporne politike. Statistični podatki so pridobljeni tudi z nacionalnih ministrstev za pravosodje, uprav za izvrševanje kazenskih sankcij, Eurostata, Sursa, Brå in projekta SPACE I.

7.1 OSNOVNE DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI ZAPRTIH OSEB

Velika podobnost med državama je med razmerjem zaprtih oseb po spolu in starosti – ženske in mladoletniki so odstotkovno zelo majhen del zaprte populacije v obeh državah. V Sloveniji je bilo leta 2017 ženskih zapornic 7,4 % od vseh zaprtih oseb, mladoletnikov pa le 0,5 %. Švedska je imela leta 2016 ženskih zapornic 6,1 % od vseh zaprtih oseb, mladoletniških zapornikov pa 0,3 % (Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt, 2017).

Statistični podatki za celotno Evropo se povsem skladajo z nacionalnimi trendi. Za leto 2016 so podatki pokazali, da je zaprtih oseb moškega spola 94,7 %, zaprtih oseb ženskega spola pa samo 5,3 %. Povprečna starost zaprtih oseb na območju Evrope je 35 let. Najpogostejša izrečena dolžina zaporne kazni je v razponu od enega do približno treh let (Aebi, Tiago, Berger-Kolopp & Burkhardt, 2017).

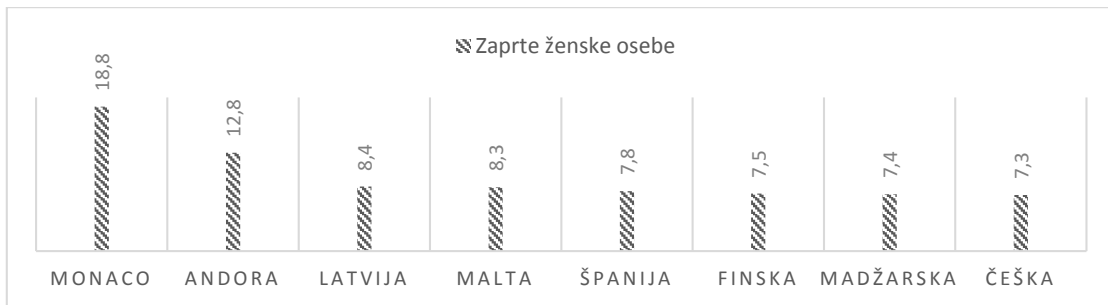
Grafikon 3: Zaprte osebe v Sloveniji in na Švedskem po spolu in starosti

Vir: World Prison Brief (2018a, 2018b)

Države, ki so imele v letu 2016 večji odstotek zaprtih žensk, in sicer nad 7 %, so: Monako, Andora, Latvija, Malta, Finska, Madžarska in Češka.

Grafikon 4: Države z največjim deležem zaprtih oseb ženskega spola

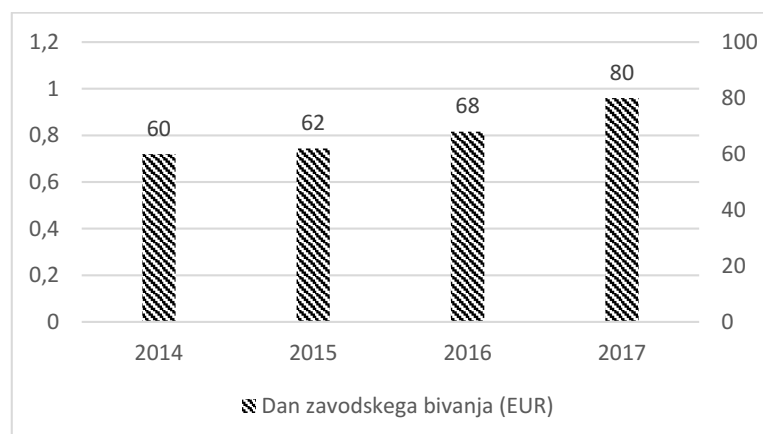

Vir: Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt (2017)

Nekoliko večji razpon opazimo pri tem, koliko stane državo ena zaprta oseba na dan. Na Švedskem je to odvisno od odprtosti zapora, od približno 100 EUR, če je v popolnoma odprtem oddelku, do okoli 200 oziroma 390 EUR, če je v strožjem oddelku. Slovenijo stane v povprečju en zapornik od 60 do 120 EUR na dan. Stroške, koliko Slovenijo stane en zapornik na oskrbni dan, računajo tako, da za osnovo vzamejo sredstva, namenjena iz proračuna, in jih nato delijo s številom oseb v vseh zavodih in s 365 dnevi. Tako izračunajo letno povprečje, ki je odvisno od števila zapornikov, ki so na prestajanju kazni. Namenjeni denar iz proračuna se večinoma porabi za izplačilo plač in prispevkov, plačilo storitev, popravil in hrane (Ministrstvo za pravosodje, 2018).

Evropsko povprečje, koliko stane državo ena zaprta oseba na dan, je 51 EUR. Povprečje je izračunano iz podatkov o denarni porabi na eno zaprto osebo za 44 držav. Podatki SPACE I o tem, koliko je leta 2015 stala oskrba ene zaprte osebe na dan, navajajo za Slovenijo 62 EUR, za Švedsko pa 359 EUR (Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt, 2017).

Grafikon 5: Stroški v EUR na dan zavodskega bivanja v Sloveniji

Vir: Ministrstvo za pravosodje (2018)

Cena oskrbnega dneva je sestavljena iz več elementov. Tako v Sloveniji kot na Švedskem v ceno oskrbe štejejo: varovanje zavoda in zaprtih oseb, zagotavljanje zdravstvenega in

zobozdravstvenega varstva za zaprte osebe, prevozi oseb, transporti stvari, redno vzdrževanje zavodov, administracija in vodenje, prehrana za zaprte osebe in programi resocializacije, kot so izobraževanja, krožki, zaposlitve in delovna terapija (Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt, 2017).

7.2 PRIMERJAVA ŠTEVILA ZAPRTIH OSEB

Števila zaprtih oseb zaradi zelo različne velikosti države in števila prebivalcev ni bilo smiselno primerjati v absolutni številki. Primerjalni izračun nam pove število zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev. V Sloveniji je zaprtih približno 64 oseb na 100.000 prebivalcev, na Švedskem pa 57 oseb na 100.000 prebivalcev (Brå, b. d. a). ZDA so imele leta 2016 zaprtih 655 oseb na 100.000 prebivalcev (World Prison Brief, 2018c).

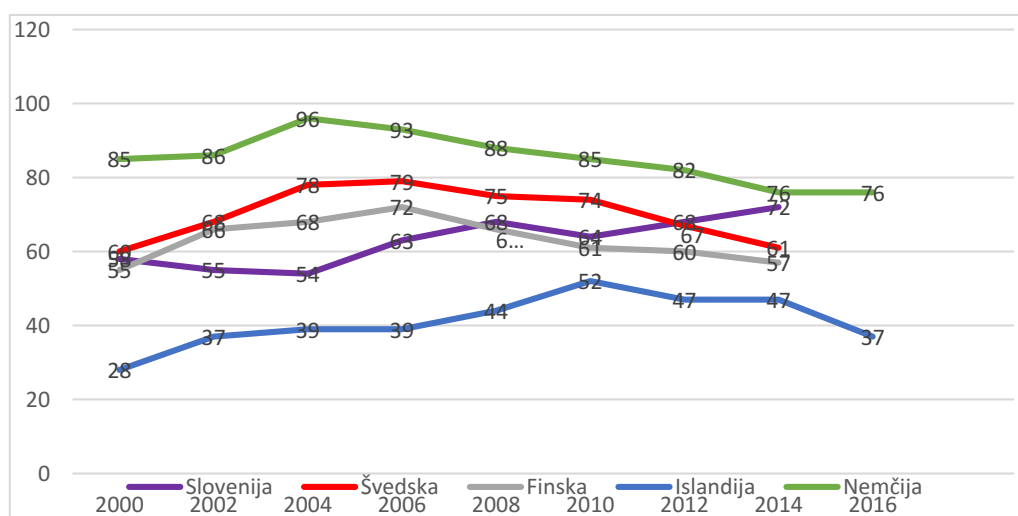
Po statističnih podatkih Eurostata o številu zaprtih oseb sta državi številčno precej podobni. Opazimo, da trend povečevanja zaprtih oseb v Sloveniji vztrajno narašča, na Švedskem pa skozi osemletno obdobje uspešno pada. V letu 2015 je imela Švedska manj zaprtih oseb na enako število (100.000) prebivalcev kot Slovenija, čeprav je bila v letu 2008 njena izhodiščna številka zaprtih znatno večja od slovenske. Cilji, ki jih zasleduje švedska zaporniška politika, prinašajo dobre in vidne rezultate.

Tabela 6: Število zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev

Leto	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Slovenija	54,62	54,03	54,47	63,85	63,68	62,80	65,50	66,85
Švedska	78,13	75,42	72,85	74,82	73,43	69,85	67,13	64,24

Vir podatkov: Eurostat (2019)

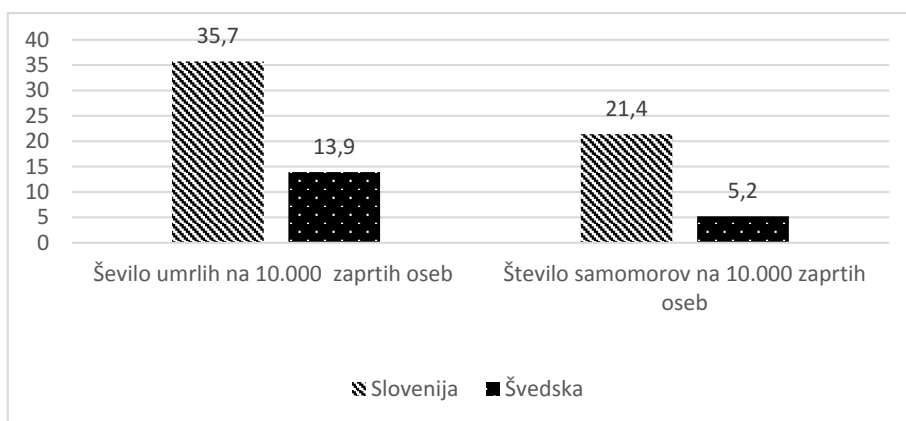
Grafikon 6: Primerjanje količnika zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev

Vir: World Prison Brief (2018a, 2018b, 2018č, 2018d, 2018e)

Večje razlike so pri primerjanju smrtnosti in samomorov v zavodih, izračunane na podlagi 10.000 zaprtih oseb. V letu 2015 je bilo v zavodih za prestajanje kazni zapora v Sloveniji skupno pet smrti, od tega trije samomori in dve smrti, opredeljeni kot »umrli iz drugih vzrokov«. Na Švedskem je bilo istega leta skupno osem umrlih, od tega so trije umrli zaradi samomora, pet oseb pa je bilo opredeljenih kot »umrli iz drugih vzrokov«. Evropsko povprečje samomorilnosti je 5,5 %, medtem ko je mediana 5,1. Razvidno je, da je Švedska popolnoma povprečna, Slovenija pa ima zelo visoko stopnjo samomorov. Rezultat nas ni presenetil, saj je stopnja samomorov tudi zunaj zavodov v državi previsoka. Najnižjo stopnjo samomorov sta leta 2015 imeli Švedska in Grčija, obe 5,2 %, najvišjo stopnjo samomorov pa je imela Slovenija z 21,4 %.

Grafikon 7: Primerjava števila umrlih in storjenih samomorov na 10.000 zaprtih oseb za leto 2015

Vir: Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt (2017)

Število pobegov je bilo leta 2015 na Švedskem zelo nizko – pobegnili so trije zaporniki. V Sloveniji to leto ni bilo nobenega pobega.

7.3 ZASEDENOST ZAVODOV ZA PRESTAJANJE KAZNI IN DELEŽ TUJCEV

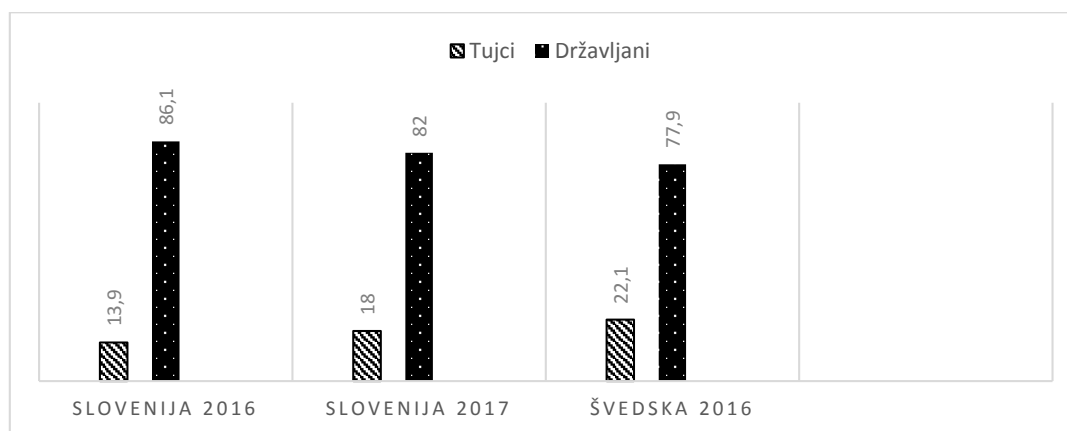
Zasedenost zavodov za prestajanje kazni je v obeh državah visoka – v Sloveniji je bila leta 2017 okoli 98,3 %, na Švedskem pa leta 2016 90,8 %. Ta rezultat v svetovnem merilu ni visok, je pa visok glede na evropske standarde, jamstva in pravice. Za primerjavo zasedenosti zapora brez minimalnih evropskih standardov so zapori s 333,3-odstotno zasedenostjo v El Salvadorju leta 2017 (World Prison Brief, 2018f).

Še zmeraj se v določenih zavodih v Sloveniji pojavlja prezasedenost. Zavodi za prestajanje kazni zapora, ki so presegli svoje zmogljivosti in so tako bili v letu 2017 več kot 100-odstotno polni, so ZPKZ Dob, ZPKZ Koper, ZPKZ Ljubljana in ZPKZ Maribor. Kapacitete zavodov se določijo na podlagi osebnega prostora na eno zaprto osebo, ki znaša 7 m² za večposteljno sobo in 9 m² za sobo, v kateri je samo ena oseba (Ministrstvo za pravosodje,

2018). Pomanjkanje osebnega prostora, ki je največkrat vzrok za spore v večposteljnih sobah, pride ob večji zasedenosti bolj do izraza. S končano gradnjo novega in namenskega ZPKZ Ljubljana bo tudi prezasedenost manjša. Predvidevajo približno 300 dodatnih mest. Kapacitete zavodov se lahko določajo na več načinov. Prvi način je, da ko gradijo nov zavod, določijo velikost glede na pričakovano število nastanjenih. Drugi način pa je opazovanje. Opazuje se, do kolikšnega maksimalnega števila zaprtih oseb zapor še funkcionira v zagotavljanju reda in varnosti (Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt, 2017).

Tujcev je bilo leta 2016 v zaporih v Sloveniji 13,9 %, na Švedskem več, kar 22,1 % vseh zaprtih oseb. To, da je na Švedskem zaprtih več tujcev, povezujemo z njihovo izredno odprto politiko priseljavanja. Nekatere države, katerih državljani so tujci v zaporu pri nas, so: Afganistan, Albanija, Bolgarija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Hrvaška, Italija, Kitajska, Makedonija, Pakistan, Poljska, Kosovo, Romunija, Senegal in Srbija, v zaporih pa je tudi nekaj oseb, ki imajo neurejeno državljanstvo. Delež tujcev se je od leta 2009, ko je bil najnižji (11,4 %), povzpел na 13,9 %. V letu 2017 je bil delež najvišji do sedaj, in sicer 18 %. Temu maksimumu se je najbolj približalo leto 2005 s 16,1 % tujcev. Najnižji delež je bil leta 2009 z 11,4 % tujcev. Obdobje, ki ga spremljamo, zajema leta od 2003 do 2017 (Ministrstvo za pravosodje, 2018).

Grafikon 8: Razmerje med zaprtimi državljani in tujci

Vir: World Prison Brief (2018a, 2018b)

7.4 POV RATNIŠTVO

Na Švedskem imajo sistem spremljanja odpuščenih iz zapora in spremljanja povratništva v obdobju treh let. V letu 2009 jih je v prvem letu po prestani kazni storilo novo kaznivo dejanje 25 %, v drugem letu že 35 % in v tretjem letu 40 %. Definicija povratništva določa za povratnika tisto osebo, ki v treh letih po prestani kazni oziroma odpustu iz zapora stori kaznivo dejanje. Posebej ločeno imajo kategorijo, v sklopu katere spremljajo odstotek povratnikov od prvič kaznovanih obsojencev. Tukaj je stopnja povratnikov najnižja.

Posebna statistična postavka je spremljanje števila povratnikov znotraj petih let za obsojence, ki so bili pred tem že devet- ali večkrat obsojeni, torej so ali večkratni ali specialni povratniki. Tukaj je rezultat 93 %. Moški so v večjem številu povratniki kot ženske. Verjetnost, da bo nekdo postal povratnik, je premo sorazmerna s številom obsodb. Glede teh rezultatov tudi ni večjega pomembnega nihanja v letih. Mediana števila dni, v katerih je povratnik naredil novo kaznivo dejanje, je bila 244 (Brå, b. d. b).

Povratništvo na Švedskem je težko primerjati s Slovenijo, kjer je splošni povratnik vsak, ki po odpustu iz zapora zagreši novo kaznivo dejanje (lahko je enkratni ali večkratni povratnik), specialni povratnik pa tisti, ki vedno znova ponavlja istovrstna kazniva dejanja. Nimamo roka opazovanja. V statistiki jih URSIKS loči le na sprejete prvič kaznovane in povratnike. Tako je bilo leta 2016 vseh povratnikov skupaj 869, prvič kaznovanih pa 845. Povratnikov je približno polovica (50–53 %), odvisno od leta. Ni velikih nihanj in sprememb skozi časovno obdobje. Med moškimi je bilo več povratnikov (822) kot prvič kaznovanih (757), pri ženskah je ta trend ravno obraten. Obravnavanih je bilo manj povratnic (47) kot prvič kaznovanih (78) (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

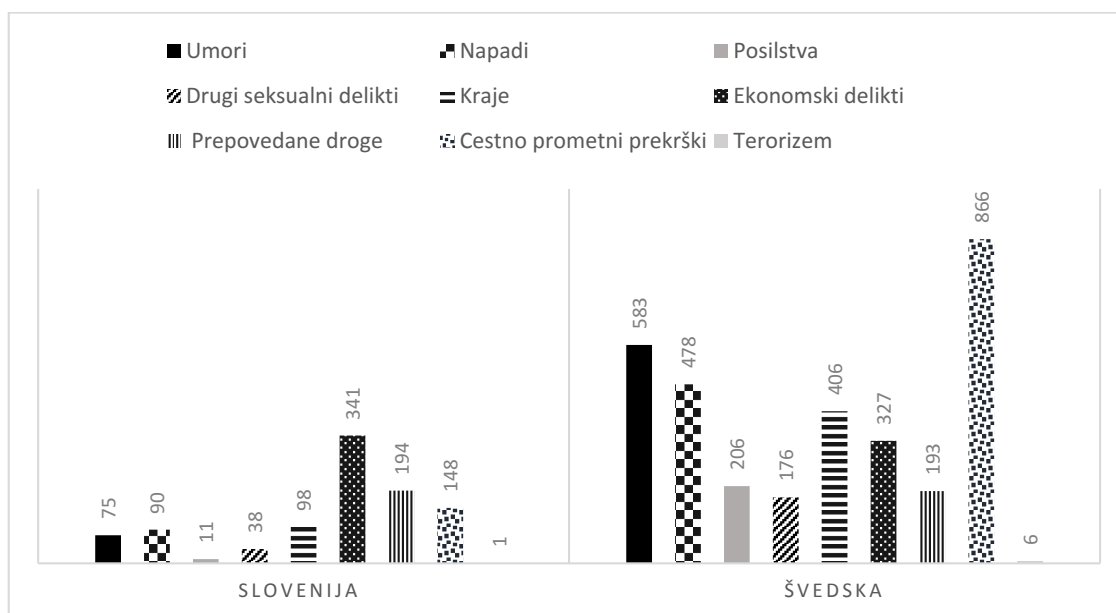
Vse mednarodne primerjave glede kriminalnih in kriminoloških zadev so s Švedsko težke, saj so zaradi različnega spremljanja kriminalitete in oblik zbiranja podatkov večinoma neprimerne za primerjavo. Brå (b. d. c) posebej opozarja na zelo različne pravne standarde in upoštevanje statističnih metod. Kot najpomembnejši dejavnik navaja ugotovitev, da v svoji uradni statistiki beležijo čisto vsa prijavljena kazniva dejanja, čeprav se lahko kasneje izkaže, da se sploh niso zgodila. Kot drugi pomembni dejavnik navajajo švedsko posebnost pri statističnem zajemanju dejanj, saj ne obravnavajo več istovrstnih kaznivih dejanj, storjenih eni žrtvi, kot eno samo kaznivo dejanje, temveč se v statistikah obravnava vsako dejanje posebej. Kot tretji pomembni dejavnik izpostavljajo ugotovitev, da v statistiki ne ločujejo med poskusi in uspešno izvršenimi kaznivimi dejanji (Brå, b. d. c).

V Sloveniji odgovarjajo storilci le za največji zločin, saj večje dejanje zajema manjše. Če na primer oseba nekoga udari, nato pa ga zabode, bo kljub storjenim vsaj trem kaznivim dejanjem odgovarjala za najhujše kaznivo dejanje – hudo telesno poškodbo. Isto dejanje bi se na Švedskem štelo za tri ločena kazniva dejanja in se tako tudi statistično obravnavalo (Brå, b. d. c).

V raziskavi smo ugotovili, da imata državi precej podoben odstotek povratništva, ki se glede na različne statistične metode različno obravnava. Kljub nekoliko različnemu obravnavanju zaprtih oseb in ugotovitvi, da so se v preteklosti slovenski zapori bolj nagibali k represiji kot rehabilitaciji, je število povratnikov podobno. Ugotovili smo, da vzroki za povratništvo niso nujno odvisni zgolj od ene same predpostavke, kot je kaznovalni model določene države.

Primerjali smo tudi podatke SPACE I o številu zaprtih oseb, ki prestajajo kazen zaradi določenih skupin kaznivih dejanj. V Sloveniji opažamo, da je največ oseb zaprtih zaradi kaznivih dejanj kraje, ekonomskega kriminala, prepovedanih drog in cestnih prekrškov. Manj je zaprtih zaradi umorov, posilstev ali terorizma. Na Švedskem je največ zaprtih oseb storilo kaznivo dejanje s področja kršenja cestnoprometnih predpisov, na drugem mestu so umori ter nato napadi in kraje. Drugih kaznivih dejanj je manj.

Grafikon 9: Zaprte osebe po vrsti kaznivih dejanj, izraženih v številu, za leto 2016

Vir: Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt (2017)

Trajanje kazni zapor je odvisno od pravnega reda in politike držav. Slovenija in Švedska sta omenjeni med državami z največjim deležem izrečenih kazni, ki trajajo manj kot eno leto: Slovenija takih kazni izreče 17,1 %, Švedska pa 20,6 %. Tabela 7 prikazuje število zaprtih oseb, ki prestajajo kazen različnih dolžin. Razvidno je, da ima Slovenija zelo malo minimalnih kazni in nič maksimalnih kazni, kot je dosmrtni zapor. Enako kot Švedska ima poudarek na srednje dolgih zapornih kaznih. Največ oseb prestaja kazen v dolžini 1–3 let (Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt, 2017).

Tabela 7: Število oseb glede na dolžino zaporne kazni leta 2016

	Manj kot 1 mesec	3–6 mesecev	1–3 leta	3–5 let	5–10 let	10–20 let	20 in več let	Dosmrtni zapor
Slovenija	3	65	386	193	198	103	20	0
Švedska	14	225	1505	756	626	306	22	145

Vir: Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt (2017)

Po prestajanju kazni so osebe lahko pogojno, predčasno ali redno izpuščene po v celoti prestani kazni. V tabeli 8 navajamo podatke o številu in izračunanih deležih načinov izpustov.

Tabela 8: Pogojni in redni odpust iz zavoda v letu 2015

	Pogojni odpust v številu	Pogojni odpust v deležu	Odpust po prestani kazni v številu	Odpust po prestani kazni v deležu
Slovenija	305	17,2 %	442	25 %
Švedska	6720	78 %	1894	22 %

Vir: Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt (2017)

Posebnost Slovenije je, da v primeru premestitve v drug zavod za prestajanje kazni zapora zaprto osebo statistično obravnavajo kot odpuščeno. Posebnost Švedske pa je, da v statističnih podatkih obravnavajo kot odpuščene tudi osebe, ki so umrle v zavodu ali so zavod zapustile na drugačen način (Aebi, Tiago, Berger - Kolopp & Burkhardt, 2017).

7.5 PROGRAMI REHABILITACIJE NA ŠVEDSKEM

Zaporniška služba Kriminalvården si prizadeva za celostno rehabilitacijo zapornikov. V programu službe lahko preberemo cilj, da zapornika popolnoma rehabilitirajo. To pomeni, da je po odpustu povsem pripravljen na življenje zunaj zavoda, da se ozdravi odvisnosti od drog in da v prihodnje ne dela kaznivih dejanj. Del rehabilitacije je obvezno sodelovanje pri aktivnostih znotraj zapora (Kriminalvården, b. d. d).

Služba Kriminalvårdna zagotavlja lasten šolski sistem s 120 srednješolskimi profesorji. Vse to omogoča šolanje ali poklicno prekvalifikacijo javno veljavnih programov. Za odvisnike izvajajo obvezne programe za opustitev prepovedanih substanc, za nasilneže pa programe za nenasilno vedenje. Vse programe izvajajo individualno s pogovorom ali kot skupinsko terapijo. Zraven obveznih se izvajajo tudi prostočasne interesne dejavnosti, kot so slikarstvo, joga, dramska umetnost ali pevski zbor. Zaporniki zaslužijo z vsemi opravljenimi obveznimi aktivnostmi 13 kron na uro, kar je okoli 1,25 EUR. Vsi programi rehabilitacije, ki se izvajajo, morajo biti strokovno in znanstveno preverjeni, da pozitivno učinkujejo na obsojene osebe (Kriminalvården, b. d. d, b. d. e).

7.6 PROGRAMI REHABILITACIJE V SLOVENIJI

V slovenskih zaporih se v tridesetih dneh od začetka prestajanja kazni opredeli in sestavi individualni osebni načrt za vsakega zapornika. To opravi strokovni delavec, zaposlen znotraj zavoda, skupaj z zapornikom glede na njegovo izobrazbo, zanimanja, želje, opravljanje dela (Podržaj, 2011).

Strokovni delavci so praviloma psihologi, lahko pa so tudi socialni pedagogi ali socialni delavci. Strokovni delavec je obsojencu dodeljen in ga spremlja celotno obdobje zaporne kazni. Individualno svetovanje in razgovore opravljajo po določenem urniku in so obvezni za vse obsojence. V osebni načrtu so zapisani cilji, kaj bo zaprta oseba delala, ali se bo izobraževala, opredeljen je natančen program zdravljenja, terapij, določeni in utemeljeni so tudi namestitve v zaprti, polodprti ali odprti oddelek, izpusti in ugodnosti. Sproti se prav tako zabeleži vsaka kršitev (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

Zaprtim osebam se dodeli znotraj zapora določeno delo. Če za to niso sposobne, se jim zagotovi delovna terapija. Zaprtim osebam so omogočene različne kulturne in športne prostočasne dejavnosti, kot so rekreacija po določenem urniku v rekreacijskih prostorih, knjižnica, glasbena skupina, pevski zbor, fitness, na Dobu poteka tudi joga.

Največji poudarek se daje izobraževanju, da obsojenci končajo začetno šolanje, se prekvalificirajo ali končajo vsaj osnovno šolo. Povprečje izobrazbene strukture je precej nizko, z nekaj izjemami. V nadaljevanju navajamo podatke o formalno doseženi izobrazbi obsojencev, in sicer zgolj skupno število vseh (tako moških, ženskih in mladoletnih obsojenih oseb) leta 2016.

Od vseh 2.450 obsojenih oseb jih je bilo 58 nepismenih. 279 obsojenih oseb je bilo pismenih, ampak niso imele dokončane osnovnošolske izobrazbe. 623 jih je imelo uspešno dokončano osnovno šolo, 242 jih je imelo nedokončano IV. ali V. stopnjo izobrazbe, 149 jih je imelo nižjo poklicno šolo, 643 srednjo poklicno šolo in 350 srednjo šolo ali gimnazijo, 17 obsojenih je imelo nedokončano fakultetno izobrazbo ali višjo šolo. Fakulteto je zaključilo 60 obsojencev (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

V letu 2016 so že izvajali evropski projekt, sofinanciran iz sredstev EU, katerega namen je brezplačno pridobiti izobrazbo. V evropski projekt za razvoj kompetenc so vključeni obsojenci iz vseh zavodov za prestajanje kazni v Sloveniji. Izobraževanje je zelo pomemben dejavnik resocializacije, zato se zaprte osebe v individualnem programu čim prej usmeri vanj. Problem pri izvajanju izobraževanja se pojavi pri obsojencih s kratkimi kaznimi, saj imajo pravico do vpisa v ta evropski program le tisti, ki bodo izobraževanje lahko končali (kar je cilj). Projekt EU se bo zaključil leta 2021 in takrat morajo obsojenci uspešno končati izbrano izobraževanje. Če ima obsojenec prekratko kazen, tega brezplačnega programa ne more izkoristiti. Lahko pa koristi druge programe izobraževanja odraslih, ki si jih mora financirati sam, saj je to povezano z večjimi stroški izrednega izobraževanja odraslih. Določena izobraževanja financira tudi zavod za prestajanje kazni zapora sam (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

Obsojenci, ki lahko imajo proste izhode, so obiskovali tudi izobraževanja na šolskih zavodih izven zavoda za prestajanje kazni. En obsojenec iz odprtega oddelka Puščava je delal doktorat na zasebni fakulteti (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

8 PREPOVEDANE DROGE IN NASILJE V ZAPORIH

Tako v našem kot v švedskem zaporu dajejo poudarek zdravljenju odvisnikov. Zaporniki so dolžni dati telesne tekočine za pregled prepovedanih substanc, ko osebe to zahteva (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

Ovisnost je težka in obsojenci poskušajo na vse mogoče načine tihotapiti prepovedane droge v zapor, kot na primer v obliki šivanja drog v rob oblačil, skrivanja v telesu, hrani in podobno. Zaradi velikega tveganja droga v zaporu doseže mnogo večjo ceno kot na ulici.

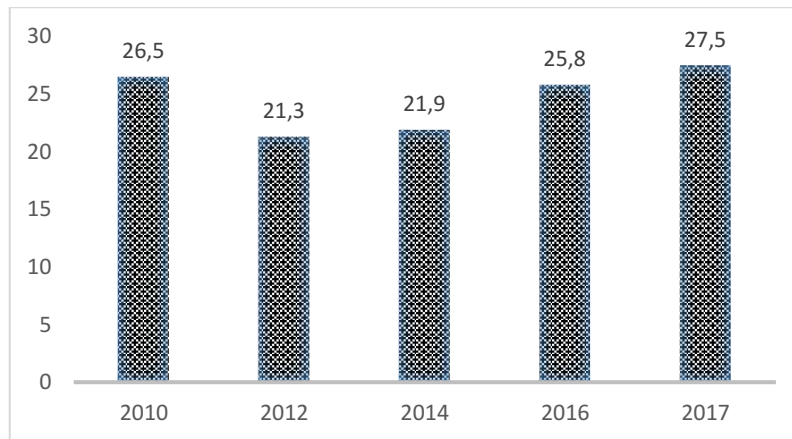
V letnem poročilu URSIKS je največkrat zasežena droga sintetična marihuana ali afgana. Cena znotraj zavoda za prestajanje kazni zapora se giblje okoli 30 EUR na gram. Je zelo močna in manjša količina zadostuje za večkratno uporabo. Do leta 2016 je tudi niso zaznali v urinskih testih, zato so jo množično uporabljali. Prepovedane so tudi vse vrste alkohola, ki si ga alkoholiki zato poskušajo sami zvariti. V letu 2016 so zavodi uspešno zasegli več kot 2.000 pretihotapljenih tablet za omamljanje. Veliko prepovedanih stvari se uspešno pretihotapi, kar dokazujejo tudi pogoste najdbe brizgalk za vbrizgavanje – domnevno heroína, ki pa ni bil zasežen. Zadnji velik medijsko izpostavljen primer je bilo tihotapljenje kokaina v paketkih v trebuhu osebe, zaprte na zaprtem oddelku ZPKZ Dob, ki je zaradi slabih oziroma predrtih paketkov končala na urgenci (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

Po analizi desetih pripovedi iz strokovne monografije (Antić Gaber, 2017) smo ugotovili, da je v zaporu droge veliko in da je zelo lahko dosegljiva, če imaš denar. Največ je marihuane in raznih tablet. Tudi v ženskem zavodu je razlika med uradnim stanjem v pravilih in dejanskim stanjem.

Muršič ugotavlja, da so droge za ženske še bolj škodljive kot za moške. Od žensk se družbeno pričakuje večja odgovornost ter skrb za otroke in družino. Diskriminirane so tudi obsojenke, saj družba vseeno bolj sprejema moške obsojence, čeprav tudi te diskriminira. Tako je ženska zaprta oseba, ki je prestajala kazen zapora in je zraven tega še odvisna od drog, podvržena hujši stigmatizaciji kot moški. Veliko zaprtih oseb v ZPKZ Ig prestaja kazen prav zaradi drog (Muršič, 2006).

Največkrat so drogo zajeli v paketih, namenjenih zaprtim osebam. Paketi so dovoljeni, so pa omejeni z maksimalno velikostjo, težo in letno količino paketov na obsojenca. V njih lahko obsojenci prejmejo hrano in druge dovoljene stvari od zunanje osebe, ki je odobrena na seznamu. V letu 2016 so našli prepovedane substance devetkrat v približno 21.500 pregledanih paketih, in sicer v živilih, ki so bila kot originalno zapakirana. Statistično opazujejo vsakoletni porast drog že vse od leta 2001 (Ministrstvo za pravosodje, 2017). V zapor se redno poskuša pretihotapiti tudi druge povsem običajne in legalne stvari, ki pa so v zaporu v zaprtih oddelkih prepovedane, kot na primer mobilni telefoni in SIM-kartice.

Grafikon 10: Delež zaprtih oseb, ki imajo težave s prepovedanimi drogami ali abstinenčno krizo

Vir: Ministrstvo za pravosodje (2018)

8.1 NASILJE V ZAPORIH

Nasilje se v določeni obliki in odstotku pojavlja povsod v družbi. V zaporu je lahko uperjeno proti drugim obsojencem, lahko se pojavlja med zaposlenimi in proti podrejenim. Izvajalci nasilja so lahko tudi pazniki oziroma osebje, ki izvajajo nasilje nad obsojenci ali pa sami doživljajo mobing v službi.

Nasilje ima več pojavnih oblik, kot so: psihično, fizično, spolno in ekonomsko nasilje. Uperjeno je lahko proti različnim družbenim skupinam – nasilje nad ženskami, nad otroki, nad podrejenimi, med vrstniki, na delovnem mestu itd. Cilj družbe je ničelna toleranca do vseh vrst nasilja (Društvo za nenasilno komunikacijo, b. d.).

V zaporih obstaja več vrst nasilja, ki se ga mora preprečiti. Zaporniki imajo med sabo konflikte. Obvladovanje nasilnih zapornikov, ki kršijo norme, s primernimi ukrepi in primerno silo je izjemno težka naloga. Nasilje in veliko več konfliktov povzročajo prezasedeni zapor, saj se zmanjšuje osebni prostor obsojenca. Majcen in Železnik (2008) sta iz prakse nadgradila že obstoječo raziskavo o nasilnih zapornikih. Po njunih ugotovitvah nasilje med obsojenci narašča. V raziskavi ne obravnavata zakonsko dopustnih možnosti uporabe prisilnih sredstev, ki so zelo jasno definirane, temveč želita raziskati, kako odkriti nasilno vedenje med obsojenci in ga preprečiti, tudi če žrtev nasilja molči in nasilja ne prijavi.

Določene skupine obsojencev so nasilju še posebej podvržene in skoraj praviloma doživijo neko obliko nasilja med prestajanjem zaporne kazni. Splošno znano je, da imajo tudi obsojenci svojo hierarhijo in tudi pri njih so iz družbe izločeni pedofili, posiljevalci, istospolno usmerjeni in ovaduhi.

Zaprti zaradi kaznivega dejanja spolne nedotakljivosti imajo v ZPKZ Dob znotraj zaprtega oddelka svoj blok, kamor lahko drugi obsojenci prehajajo le z dovoljenjem paznika. V ZPKZ Maribor imajo na koncu hodnika z vrati ločen del hodnika, kjer so sobe za te varovane osebe.

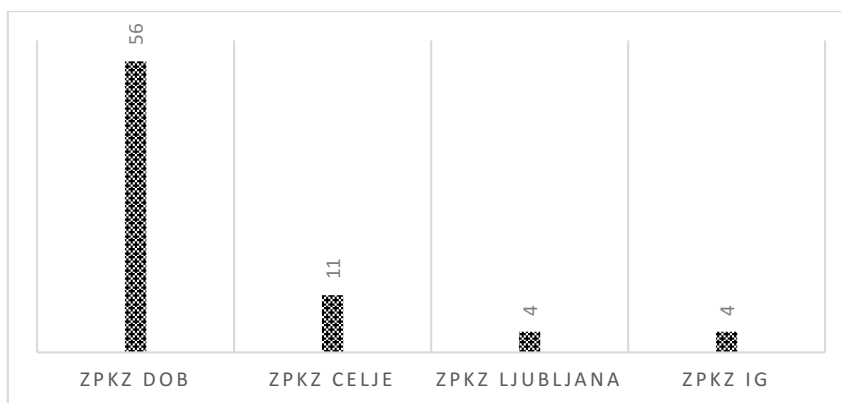
Majcen in Železnik (2008) sta ugotovila trend pretiranega naraščanja zapornikov in vedno več uradno zabeleženega nasilja med zaprtimi osebami. Opozarjata, da vedno, ko narašča statistika uradno prijavljenih dogodkov, nujno narašča tudi število iz različnih razlogov neprijavljenih dogodkov. Po predstavljenih rezultatih ugotavljata, da bi bila potrebna prenova zavoda in povečanje števila zaposlenih v zavodu, ki bi bili usposobljeni za prepoznavanje znakov nasilja ali uspešno odkrivanje žrtev. Intelektualno močnejši zaporniki poznajo vse svoje pravice in spretno izkoriščajo pravni red v svoj prid. Dejansko v praksi močnejši zlorabijo zakon za svoje namene in navzven popolnoma zakonito izkoriščajo podrejene zapornike. Ker ravnaajo v skladu s pozitivnim pravom, jih ne morejo onemogočiti.

Število konfliktov med zaporniki nam pove, kako dober je zavod za prestajanje kazni v varnostni funkciji. URSIKS poroča, da so konflikti največkrat nastali zaradi dalj časa trajajočih nesoglasij že na svobodi in so se po odvzemu prostosti tem osebam zgolj preselili v zapor ali so nastali med kaznijo. Najtežje v smislu odkrivanja in nevarnosti je nasilje, ki se pojavi v obliki nasilja močnejših zapornikov nad šibkejšimi. Tudi poškodovani, prestrašeni obsojenci, ki so žrtve medsebojnega nasilja, le-tega ne prijavijo in celo lažejo ter si izmišljajo zgodbe, kje so pridobili konkretno poškodbo (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

Kazen je bivanje v samici. Ko je nasilnež izpuščen, če ni strogo ločen in premeščen, lahko že tako šibkejšemu, prestrašenemu obsojencu povzroči nove težave. V letu 2016 je bilo tovrstnih nasilnih dejanj prijavljenih 184, leta 2015 pa 122. V vseh nasilnih dejanjih je bilo udeleženih 430 oseb, le 10 jih je bilo poškodovanih. Najmanjše število nasilnih dejanj je bilo v ZPKZ Maribor, in sicer v oddelku Rogoza, ki je odprti oddelek. Zabeleženi sta bili le 2 nasilni dejanji. Največ, kar 41 nasilnih dejanj, je bilo zabeleženih v ZPKZ Maribor. Podobno visoko stopnjo ima ZPKZ Ljubljana z 31 nasilnimi dejanji (Ministrstvo za pravosodje, 2017).

Prav fizično (napadi) in psihično nasilje (grožnje) ter izsiljevanje botrujejo nameščanju zaprtih oseb v posebni režim zavoda.

Grafikon 11: Zaprte osebe, nameščene v posebni varnostni režim, za leto 2017

Vir: Ministrstvo za pravosodje (2018)

Petrovec (2015) meni, da je popolnoma vsak človek lahko nasilen. Vsak ima v sebi zmožnost biti nasilen in noben človek ni samo dober in pozitiven ali samo slab. Velikokrat je kdo nasilen, ker je na takšnem položaju, da si to lahko privošči, kot na primer nadrejeni v vojski in policiji, trenerji v športu, zaposleni v institucijah, v katerih opravljajo prisilno zdravljenje, starejši študenti na fakulteti in učitelji nad učenci. Avtor opozarja na zelo razširjeno institucionalno nasilje in preveliko toleranco do njega.

Znanstveni dokaz, da lahko dobri ljudje, ki nimajo spoznavnih in vedenjskih vzorcev kriminalcev, postanejo surovi in nasilni zaradi zunanjih vplivov, je zelo znani *stanfordski zaporniški eksperiment* (angl. Stanford Prison Experiment). Poustvarili so celoten sistem zapora. Sčasoma so se pazniki začeli obnašati ne samo oblastno, temveč tudi sadistično, z nezdravo mero nasilnosti nad zaporniki. Poskus so zaradi prevelikega nasilja prekinili, preden se je končal. Cilj raziskave je bil ugotoviti, kako se po psihološki oceni povprečni, normalni ljudje spremenijo, ko so anonimni v totalni instituciji. Rezultati raziskave so pokazali, da je lahko povprečen človek pod pogojem anonimnosti in podeljene moči v totalni instituciji zelo nasilen (Blass, 2000).

Druga raziskava, ki je pokazala, kako nasilni so lahko ljudje samo zaradi tega, ker sledijo ukazom oziroma avtoriteti, je Miligramov eksperiment. Sodelujoče je razdelil v dve skupini, pri čemer je bila ena avtoritativna – določil je, da bodo to »učitelji«, druga pa je izvajala ukaze – »učenci«. Učitelji so morali učence za vsak napačen odgovor stresti z električnim tokom s pritiskom na gumb. Električna seveda ni bila priključena, vendar jim tega niso povedali. Rezultati eksperimenta so bili zelo slabi. 100 % jih je zgolj zaradi napačnega odgovora učenca pritiskalo gumb za električno kaznovanje do 300 V, kar je dovolj za resne posledice. 65 % jih je izpolnilo ukaz in »ubilo« učenca s 400 V. Kasneje je poskus ponovil s skupno 636 osebami. Še slabše rezultate je dal poskus v skupini dveh učiteljev, saj je kar 92 % učiteljev pritisknilo na gumb, ki je zagotovo povzročil smrt. Tukaj ni bilo osebne odgovornosti (McLeod, 2007).

8.2 VARNOST V ZAVODIH ZA PRESTAJANJE KAZNI

V zavodu za prestajanje kazni je varnost najpomembnejši pojem. Poznamo varnost fizičnih delov zavoda, kot so ograje, celice, zaklepanje vrat, varnost dvorišča in nepremičnine v celoti. To je tako imenovana fizična varnost, ki služi preprečevanju pobegov. Ta del varnosti se zagotavlja v vseh zaporih po svetu (Murdoch & Jiricka, 2016).

Drugi del varnosti je postopkovna varnost, ki je sestavljena iz nadzorovanja in različnih protokolov pregledovanja zaposlenih v zaporu. Ta del varnosti je značilen za zaporniške sisteme z dobrim nadzorovanjem, ne obstaja pa v vseh zaporih po svetu. Obstajajo zapori, predvsem v Latinski Ameriki, kjer zapor dejansko vodijo zaporniki. Pazniki v konfliktih in medsebojnih obračunavanjih ne posredujejo.

Tretji del varnosti je dinamična varnost, ki je v evropskih zaporih zelo poudarjena in tudi določena v evropskih zaporniških pravilih. Ta del varnosti pomeni permissivni režim, ki vodi k razvoju odnosov med zapornikom in zaposlenimi. Če zaposleni določeno zaprto osebo boljše poznajo, takoj opazijo spremembe v obnašanju, hitreje se lahko posumi na zlorabo prepovedanih drog, samomorilnost in podobno – tega brez zgrajenega odnosa ne bi opazili. Dinamična varnost in permissivni pristop ne pomenita, da je osebje popustljivo in se ne drži strogih pravil zavoda. K dinamični varnosti veliko prispeva, da se zaprta oseba ne počuti slabo in nemočno ob pogledu na orožje, zato se le-tega po priporočilih CPT-ja ne bi smelo nositi na vidnem mestu, temveč zakritega (Murdoch & Jiricka, 2016).

8.2.1 Načini discipliniranja zapornika

Razlika med državama je v uporabi prisilnih sredstev in načinih discipliniranja. Na Švedskem ne poznajo kazni umika obsojenca v samico za določen čas kot v Sloveniji. Poznajo dve disciplinski sankciji: osamitev zapornika oziroma ločitev zapornika od drugih za določen čas, ki je nujno potreben le, če ogroža življenje drugih ali sebe, in ločitev zapornika od materialne stvari v zaporu, če razpečuje droge obsojencem znotraj zavoda ali če se izvaja telesni pregled oziroma osebna preiskava. Poznajo tudi dve disciplinski sankciji, ki jih izrečejo obsojencu, ki močno krši pravila zavoda. To sta: kasnejši pogojni odpust iz zapora in uradno opozorilo. Če zapornik znotraj zavoda izvršuje težja kazniva dejanja, naredijo uradno prijavo in o kazni odloča sodišče (Sveriges Rikes lag, 1974:203).

Disciplinske sankcije so pri nas urejene v 88. členu ZIKS-1 in jih je več vrst. Obstajajo milejše sankcije, kot je pisni opomin; če obsojenec krši obveznosti pri delu, se ga lahko začasno razporedi na drugo delovno mesto, vendar ne za več kot tri mesece; možna je tudi sankcija omejitve sprejemanja paketov v času do šest mesecev. Nato sledijo hujše sankcije, ki zelo posegajo v življenje obsojenca, in sicer bivanje v samici brez možnosti izhodov na delo ali izobraževanje v trajanju štirinajst dni (tukaj velja izjema dveh ur, ki jih lahko zaprta oseba,

nameščena v samici, preživi na prostem) ali z možnostjo odhoda na delo in izobraževanje v trajanju enaindvajset dni. To je zelo stroga kazen, ki potencialno slabo vpliva na psiho in zdravje obsojenca. Zapornika, ki je v samici, mora vsak dan obiskati zdravnik. Pri izjemno hudih kršitvah se tudi pri nas naredi uradno prijavo in o kazni odloča sodišče.

Podoben je institut izvajanja strožjega posebnega režima in premestitve znotraj švedskih varnostnih razredov A–F. V obeh državah obsojenca, ki so nasilni, ogrožajo življenje drugih in sebe, jim grozi napad drugih obsojencev ali so begosumni, namestijo v poseben režim, ki je strožji. V praksi je to urejeno z različnimi instituti, saj samice ne poznajo.

8.2.2 Priprave na odpust iz zavoda

Velika razlika med obravnavanima državama je v pripravah na odpust iz zavoda. Ko se kazen obsojenca časovno približuje koncu, se začne z določenimi ukrepi privajanja na življenje zunaj zapora. O ukrepih odloča vodstvo zavoda.

Naslednje ukrepe na Švedskem izvajajo od leta 2007: obsojenca se lahko spusti iz zavoda za obdobje delovnega dne, ko gre iskat službo, delat ali se izobraževati. Po delu pride takoj nazaj v zavod. Obsojencu se lahko dovoli celo, da gre za določen čas domov k družini in se nato vrne v zavod. Lahko ga premestijo v manj varovani razred zapora ali pa obsojenca izpustijo domov in ga elektronsko nadzorujejo do konca kazni. Vse te ukrepe se načrtuje v osebem delu z zapornikom in morajo biti izvedeni tako, da se pridobivajo postopno in je obsojenec ob koncu prestane kazni resocializiran in pripravljen na pošteno življenje. Obsojenec gre skozi vse postopke, že preden se ga pogojno odpusti. Po pogojnem odpustu sledi testno obdobje oziroma nadzorovanje bivšega zapornika na prostosti. Dolžina testnega obdobja je odvisna od kazni, ki mu je bila izrečena, nikoli pa ni manj kot leto (Sveriges Rikes Lag, 1974:203; Lindström & Leijonram, 2008).

Razlike so tudi pri pogojnem odpustu iz prestajanja kazni, kar pri nas ni pravilo, temveč le možnost. Obstaja možnost pozitivne ali negativne odločitve. O pogojnih odpustih z večino glasov odloča komisija, sestavljena iz treh članov, ki zaseda minimalno trikrat na leto. Če zaprta oseba želi pogojni odpust, mora napisati prošnjo in utemeljiti, zakaj si zasluži pogojni odpust. V Sloveniji poznamo tudi institut predčasnega odpusta, ki daje direktorju možnost predčasno odpustiti obsojenca po dveh tretjinah prestane kazni, vendar tudi to ni pravilo, ki bi se uporabilo v vseh primerih, ne glede na obnašanje zaprte osebe. Pogojni odpust je mogoče preklicati, če v tem času oseba stori novo kaznivo dejanje. Predčasnega odpusta s prestajanja kazni se ne da preklicati.

V Sloveniji obsojenca pripravijo na odpust s podobnimi ukrepi kot na Švedskem – premestitev v odprti oddelek, vikend zapor, možnost odhoda na delo itd. Zavodi nudijo pomoč pri ponovnem vključevanju v družbo. Obsojencu odobrijo namenske izhode iz

zavoda (na primer namenski izhod na razgovor za službo). Kasneje se lahko vključijo tudi druge organizacije. Če je stanje idealno in je obsojenec uresničil vse izobrazbene cilje iz osebnega načrta ter celo dobil službo, potem sodelovanje drugih organizacij ni potrebno. Če obsojenec ni dosegel izobrazbe in nima službe, je nujno treba sodelovati s centrom za socialno delo in zavodom za zaposlovanje.

V Sloveniji nimamo nobenega obveznega testnega obdobja za vse zaprte osebe. Ko zaprta oseba prestane kazen, ni pravne podlage, da bi jo bilo možno nadzorovati. Izjema so določene naloge, kot so obvezno javljanje, obvezni tedenski obiski psihologa ali psihiatra, ki jih lahko po prosti presoji določijo v zavodu ob izdaji odločbe za pogojni izpust.

Že med prestajanjem kazni se zaprtim osebam podeljujejo določene nagrade oziroma ugodnosti, ki so lahko udejanjene znotraj zavoda ali na prostosti z namenom postopne resocializacije in varne vrnitve v družbo. Najbolj zaželene med zaprtimi osebami so vse aktivnosti zunaj zavodov za prestajanje kazni zapora. Če so zaprte osebe delale, niso imele konfliktov in izpolnjujejo varnostne kriterije, lahko izrabijo letni počitek od dela na prostosti v celoti ali v deležu (odvisno od presoje zavoda). Zavod jim lahko dodeli tudi dodatni počitek, obiske družine na domu, določene v urah, proste izhode ali izhode v spremstvu pravosodnih policistov. Leta 2017 so bile te nagrade izkoriščene v prepovedane namene v manj kot 1-odstotnem deležu (Ministrstvo za pravosodje, 2018).

Ocenjujemo, da pobegov ni veliko, pa ne samo zaradi zelo dobre fizične in dinamične varnosti, temveč tudi zato, ker če zaprta oseba pobegne iz zavoda za prestajanje kazni zapora, prestajanje kazni ne zastara. To pomeni, da mora biti, če ne želi nazaj v zavod za prestajanje kazni zapora, uspešno na begu brez stikov z družino v državi, ki ne izroča. V sedanjih časih z vso moderno tehnologijo in mednarodnim sodelovanjem je to, da oseba ne bi bila izsledljiva, skoraj nemogoče.

Pri podeljevanju nagrad in ugodnosti se strinjamo z mnenjem Petrovca (2015), da so ugodnosti podeljene kot nagrade, kazen pa je, da zaprta oseba ostane brez njih ali so ji za daljši čas odvzete. Ta oblika vzgoje je nagrada za dobro obnašanje in kazen za slabo. V psihološki teoriji se temu sistemu nagrad in kaznovanja reče sistem korenček – palica. Ta teorija ima mnogo kritik in je preživeta.

Zaprte osebe hitro uvidijo, da se jim splača potrpeti in se za vsako ceno izogibati konfliktom, da bodo nagrajene z določeno ugodnostjo. Da se izredno trudijo izogibati vsem konfliktom zaradi ugodnosti, smo ugotovili tudi v pogovorih z osebami, ki so v preteklosti že prestale kazen zapora. Vse zaprte osebe so povedale, da so ugodnosti prva stvar, ki jim jo odvzamejo takoj, ko gre kaj narobe. Iz tega razloga se sami trudijo izogibati konfliktnim situacijam in konfliktnim zaprtim osebami. Tukaj vidimo, da se izogibajo tem situacijam večinoma zaradi

ugodnosti in ne zaradi resnično spremenjenega odnosa ali uspešne resocializacije in dela z njimi.

Leta 2014 so ustanovili gospodarsko javno službo Rinka, namenjeno zaposlovanju v času prestajanja kazni zapora. Zavod ima več enot, tako da se na različnih lokacijah ukvarjajo z različnimi dejavnostmi. Njihova ponudba dela obsega kovinsko proizvodnjo, dejavnost pralnice in čistilnice, galvaniko, živinorejo in poljedelstvo. Vzrejajo slovensko pasmo konjev, prašiče in govedo (Javni gospodarski zavod Rinka, b. d.).

8.3 PREDSDOKI

Zaprte osebe in osebe po prestani zaporni kazni so praviloma stigmatizirane in izločene iz družbe. Ljudje se jih bojijo, ne želijo imeti nobenega stika z njimi in jih ignorirajo. Odziv okolice je zelo različen, odvisen je od kaznivega dejanja, zaradi katerega je bil posameznik obsojen. Praviloma so kazniva dejanja, ki niso nasilna ali so klasificirana kot gospodarski kriminal, bolje sprejeta. Razlika je med bivšimi zaporniki, ki so revni, neizobraženi, prepirljivi ali odvisni od prepovedanih drog, in povratniki, ki so prestajali kazen zaradi nasilništva, pretefov, ropov ali celo uboja ali umora. Obstajajo tudi osebe, ki so direktorji in so bili na prestajanju kazni zaradi utaje davkov, pranja denarja ali poslovne goljufije. Do teh ima družba praviloma manj predsodkov. Odziv je odvisen tudi od kraja bivanja. V večjem mestu bodo večinoma (če primer ni bil medijsko izpostavljen) za obsodbo in prestano kazen vedeli le bližnji. V manjših vaseh se bodo te informacije hitreje razširile, ker je način življenja takšen, da se večina prebivalcev med seboj pozna in se hitreje opazi, da točno določene osebe ni bilo videti daljše obdobje.

Predsodek je vrsta stališč in vrednostnih sodb, ki jih človek ponotranji. Večinoma so sodbe neupravičene in nepreverjene. Predsodki niso nujno negativni, saj poznamo tudi pozitivne predsodke do na primer določenega poklica ali skupine ljudi. V zgodovini je bil tak primer pozitivnih predsodkov do zdravnikov, pravnikov in duhovnikov. Predsodki so večinoma oddaljeni od realnega sveta in objektivne resnice. So neupravičene vrednostne sodbe o določenem človeku, poklicu, marginalni skupini ali družbi. Če imajo ljudje negativne predsodke do zapornikov, potem so selektivno pozorni zgolj na te vidike ravnanja oseb, ki se prekrivajo s pričakovanji in so skladni z njihovimi predsodki (Ule, 1999).

Stigmatizacija in predsodki so negativni in slabo vplivajo na zapornika. Lahko so vzrok, da bivši obsojenec ne more zaživeti pošteno, saj se ga drži stigma nevarnega kriminalca. Tako ni sprejet v družbo, ne dobi zaposlitve, posledično pa lahko hitro zapade v prejšnji kriminalni življenjski stil. Nekateri obsojenci imajo že v času prestajanja kazni veliko podporo družine, tako denarno kot psihično, vsi člani družine redno hodijo na obiske v zapor, nekatere obiskuje in podpira le še mati, nekatere obsojence pa izloči tudi lastna družina in že v času prestajanja kazni zapora nimajo niti enega obiska bližnjih. To situacijo

poskuša rešiti center za socialno delo s pogovori, vendar pri tem ni vedno uspešen. Če obsojenčeva družina njegovo dejanje sprejema kot sramotno in še posebej zavržno, potem tudi pogovor s centrom za socialno delo (ki za družino ni obvezen) tega ne bo spremenil. Za obsojenca je to slabo, saj nima po prestani kazni nobene podpore bližnjih oseb.

Tukaj bi opozorili na pomembno dejstvo, da so pravnomočno obsojeni in potencialno v zaporu le tisti storilci, katerih kazniva dejanja so prijavljena in uspešno razrešena, kar je le mali del. Večje je polje prijavljenih, a nerazrešenih in neraziskanih kaznivih dejanj. To imenujemo sivo polje kriminalitete. Storilci ne prestajajo kazni, temveč so na svobodi v družbi. Največje je polje zelo hudih kaznivih dejanj, ki niso ne prijavljena ne razrešena, storilci pa niso znani. Po navadi gre za umore, posilstva, trgovino z belim blagom, trgovino z ljudmi, gospodarski kriminal in podobno. To imenujemo temno polje kriminalitete. Storilci teh kaznivih dejanj so na svobodi, zato so predsodki do zapornikov nesmiselni (Maver, 2004).

8.4 POVZETEK RAZISKAVE V ZPKZ DOB IN PROJEKTA »BIG BABA TE GLEDA« NA ZPKZ IG

Meškova (1997) študija primerov v teoretičnem delu opisuje življenjske izkušnje in vplive okolja, ki oblikujejo človeka. V študiji je poglobljeno intervjuval in s pomočjo nekaterih strokovnih disciplin analiziral rezultate najpomembnejših dejstev, ki so človeka vodila h kriminalnemu vedenju. Njegova raziskava zajema tako kriminološki, psihološki, sociološki kot pravni pogled. Rezultati so dokazali, da ima odločilen vpliv na osebo in njeno odločitev o legalnem ali kriminalnem življenju družina. Vsi obravnavani primeri so imeli kot otroci in mladostniki neprimerne razmere. Med intervjuvanci ni bilo osebe, ki bi imela z obema staršema zdrav odnos, privzgojene vrednote ali ambicije. Kot vzroki za pojav deviantnosti so iz študije izluščeni: nevzgojenost, odvisnosti, neenotna vzgoja, stigmatizacija okolice, pomanjkanje čustvene topline in povezanosti ter zaupanja (Meško 1997).

Tudi Brinc (2002) je opozoril na dejstvo, da imajo na povratništvo večji vpliv zasebni dejavniki človeka kot samo prestajanje kazni v zaporu. Večinoma na povratnike vplivajo določene okoliščine in vsaj nekatere bi po našem mnenju bilo mogoče preprečiti s takojšnjim strokovnim reagiranjem pristojnih institucij.

Leta 2012 je potekal projekt z zapornicami na lgu, ki so ga poimenovali Big baba te gleda. Njegov cilj je bil pomoč zaprtim osebam in ne opazovanje njihovega obnašanja. Odločili so se, da bodo skupaj z obsojenkami naredili lutkovno predstavo za odrasle, s katero bodo obravnavali življenje ob prestajanju kazni. Že na začetku opisa projekta smo opazili Waltersov vzorec lenobe, saj je veliko obsojenk po uvodnih srečanjih predstavo zapustilo. Projekt je uspel, vendar so se izvajalci med izvajanjem projekta srečevali z določenimi težavami. Opisali so, da so bile obsojenke pasivne in nemotivirane ter niso upoštevale

dogovorov. Domačih nalog niso opravljale, pisanje scenarija se je zavlačevalo in so ga končale le teden dni pred uprizoritvijo. Vseeno se, protislovno, zavzemajo za več prostočasnih dejavnosti oziroma možnosti sodelovanja z zunanjimi izvajalci dodatnih dejavnosti (Rigler idr., 2013). Opazili smo neodgovorno obnašanje in razvade obsojenk ter kognitivni vzorec lenobe in nadpovprečnega optimizma, ki se izraža kot dolgo zavlačevanje in nato hitenje, da bi v enem tednu opravili vse, kar je bilo potrebno za izvedbo predstave.

Obširna raziskava, opravljena leta 2008 v štirih zaporih, se je osredotočila na diskriminacijo tako med zaporniki kot med osebjem in zaporniki. Ugotovili so diskriminacijo na več ravneh ter da so najbolj izpostavljene manjšine in osebe, ki so zaprte zaradi seksualnih deliktov. Zaporniki so bili do raziskave skeptični in niso množično sodelovali, kar verjetno vpliva na dobljene rezultate. Čeprav so potrdili obstoj diskriminacije, so prišli do zaključka, da ta ni glavni problem in je stanje v slovenskih zaporih v primerjavi s tujino dobro (Klenovšek, 2008).

9 ZAKLJUČEK

V opravljeni raziskavi smo ugotovili podobnost zaporniškega sistema med Slovenijo in Švedsko predvsem v zakonskih predpisih in izvajanju programov resocializacije. Strokovno delo je opravljeno na podoben način z veliko formalnimi in prostočasnimi dejavnostmi, ki jih je na Švedskem več. Državi nimata enakih pogojev za delovanje. Slovensko zaporniško politiko ocenjujemo kot srednje uspešno, saj z veliko manj sredstvi in stalnim pomanjkanjem zaposlenih dosega srednje dobre rezultate.

Primerjalna analiza statističnih podatkov je podala zaključek, da je slovenski zaporniški sistem slabši od švedskega tako v materialni opremljenosti in namenskih sredstvih kot v številu zaposlenih. Veliko slabši od Švedske in nekaterih evropskih držav smo v deležu smrti in samomorov znotraj zavodov. Po uspešnosti zaporniške politike je Slovenija vseeno na sredini evropskega povprečja. Opazimo vedno večjo naravnost slovenskega sistema k širjenju programov, ki služijo cilju integracije zaprtih oseb v družbo. Poteka gradnja novega zavoda, tako da v prihodnosti ne bo več velike prezasedenosti.

Švedski šolski sistem, ki se enotno izvaja v vseh zaporih, tako da lahko obsojenec takoj nadaljuje šolanje, če je premeščen v drugi zapor, ocenjujemo kot zelo dober, saj ima vsak pravico do izobrazbe in premeščanje na drugo lokacijo na to ne vpliva. V Sloveniji je evropski program razvoja delovnih kompetenc zaprtih oseb sicer dober, pa vendar ga ne morejo koristiti vsi obsojenci, ki bi si to želeli. Ugotavljamo, da so iz brezplačnega programa izvzeti vsi, ki imajo krajše kazni.

Izobraževanje je temelj uspešne rehabilitacije zaprte osebe. Tukaj predlagamo rešitev po skandinavskem modelu: določeno število zaposlenih učiteljev, ki poučujejo in izvajajo akreditirane srednješolske programe enotno po vseh zavodih za prestajanje kazni v Sloveniji. Šolski programi bi lahko bili sprejeti in potrjeni tako na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport kot na URSIKS. Delež brezposelnih je v državi velik, tako da bi se s tem odprla tudi nova delovna mesta in zmanjšala brezposelnost. Urediti bi bilo treba le sistem financiranja. Srednješolski programi za izobraževanje odraslih so v Sloveniji izredni in plačljivi tudi zunaj zavodov za prestajanje kazni. Sedaj programe, ki jih izvajajo, financirajo zavodi sami.

Opazili smo skozi leta naraščajoč trend tihotapljenja in trgovanja z nedovoljenimi drogami v zaporih, kar je povod tudi drugim nasilnim dogodkom. Probleme z drogami so izpostavili v več raziskavah, tudi v letnem poročilu URSIKS in poročilu po obisku CPT-ja. CPT je predlagal večji nadzor nad paketi in zaprtimi osebami z namenom preprečevanja drog. Menimo, da je za zavode odkrivanje drog velik izziv, saj v socioterapevtskem pristopu ni zaželeno strogo preverjanje ali celo rutinsko izvajanje telesnih in osebnih pregledov. Telesni

pregledi so izjemen, grob poseg v telo zaprte osebe in pogosto niso smiselni. Če tihotapi drogo v trebušni votlini, s pregledom samo razvrednotimo osebo, izgubimo njeno zaupanje, droge pa ne najdemo.

Zdravljenje odvisnosti od prepovedanih drog je zraven dokončane izobrazbe najpomembnejša stvar. Tukaj bi lahko uvedli švedski model rednega testiranja urina ali še boljše las (kar najbrž ne bi bilo finančno mogoče) in nato obvezno zdravljenje odvisnosti. Zavedamo se, da je nadzor s pomanjkanjem zaposlenih slabši.

Velika razlika med državama je med spolom zaposlenih v zavodih za prestajanje kazni. Na Švedskem so ženske in moški zastopani v enakem deležu. V strogih zavodih razreda 1, kjer prestajajo kazen moški zaporniki, je to razmerje 60 : 40 v prid moškim. Pri nas so ženske večinoma zaposlene v ZPKZ Ig. V drugih zavodih, kjer kazen prestajajo moški zaporniki, so kot pravosodni policisti zaposleni izključno moški. Ženske zastopajo manjši delež zaposlenih, in sicer so zaposlene kot pedagoške delavke, psihologinje, socialne delavke, delavke v administraciji in sprejemnih pisarnah.

V diplomskem delu smo potrdili hipotezo, da predolga, prestroga in retributivna zaporna kazen negativno vpliva na vključevanje v družbo po prestani kazni. To potrjujejo argumentirana mnenja strokovnjakov penologov in kriminologov ter logično sklepanje. Če bi bil učinek strogih retributivnih kazni ali zgolj umik delinkventa iz družbe premo sorazmeren z njihovo uspešnostjo, bi bile ZDA najvarnejša država z najmanjšim številom zaprtih oseb. V praksi vidimo, da to ne drži.

Hipotezo, da slovenski zaporniški sistem ni tako uspešen kot švedski, saj imamo prevelik odstotek povratnikov glede na švedski sistem, smo deloma potrdili. Državi imata precej podoben odstotek povratništva, ki ga spremljata na različne načine. Vendar je odstotek na Švedskem manjši. Ker pa smo ugotovili, da vzroki za kriminalno vedenje niso odvisni le od uspešne rehabilitacije v zavodih za prestajanje kazni, temveč od celotnega poteka otroštva, bi zaključili, da bi nujno potrebovali izboljšan sistem služb že pred zaporom. Če bi se pri posamezniku v otroštvu ali mladosti pojavilo določeno vedenje, bi lahko bile angažirane institucije za pomoč, ki bi morale hitreje odreagirati. Takšna učinkovitost sistema bi bila v korist tako posameznika kot družbe.

Zadnjo hipotezo, da med prestajanjem kazni v slovenskih zaporih ni toliko strokovne pomoči ali je zaporniki iz različnih razlogov ne sprejmejo in je zaradi tega resocializacija zapornikov pri nas manjša, smo potrdili. Že zaradi premalo zaposlenega kadra je dostop do pomoči manjši kot na Švedskem. Zapornice z Iga so izpostavile, da je čakalna vrsta za pogovor s psihologinjo dolga, saj jih lahko pride na vrsto le nekaj na dan. Veliko zapornic se zaradi tega dejstva v stiski obrne na paznice, ki za pogovore o težavah zapornic niso usposobljene (Antić Gaber, 2017).

Obe državi v svoji zaporniški politiki ponujata delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti, a na drugačen način. Švedska jih ponuja več, dejstvo, ki ga ne moremo obiti, pa je, da Slovenija naredi podobno, če primerjamo mnogo manjši in omejen proračun v vseh segmentih zaporne dejavnosti. Imamo pomanjkanje zaposlenih, prostorsko stisko in nižji splošni standard kot na Švedskem.

Zavedamo se, da je v državi, kjer veliko ljudi, ki imajo zaposlitev, prejema tako nizke dohodke, da so na pragu revščine, težko realizirati zaporniško politiko, ki bi bila primerljiva s skandinavskimi državami. Družba bi veliko prej sprejela skandinavski model v zdravstvu, socialni ali šolstvu.

Vprašanje, ki se odpira po zaključku primerjave zaporniškega sistema med državama, je vezano na primerjavo delovanja in odločitev slovenskega centra za socialno delo s švedskim, saj smo mnenja, da bi s celovitim pristopom takoj v otroštvu in mladosti, ko se problematično vedenje šele pojavi, bili uspešnejši tako v zmanjševanju zasedenosti zavodov za prestajanje kazni kot v zmanjševanju povratništva. Vsi intervjuvani povratniki so imeli težave že od otroštva ali zgodnje mladosti, ki bi jih bilo možno z boljšim delovanjem institucij vsaj v določenem deležu prej opaziti in popraviti.

LITERATURA IN VIRI

LITERATURA

- Adler, F., Mueller, G., & Laufer, W. (2010). *Criminology*. New York: McGraw-Hill.
- Aebi, M. F., Tiago, M. M., Berger - Kolopp, L., & Burkhardt, C. (2017). *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations: Survey 2016*. Strasbourg: Council of Europe.
- Albertson, K. & Fox, C. (2012). *Crime and economics: an introduction*. New York: Routledge.
- Ambrož, M., Brvar, B., Filipčič, K., Gorkič, P., Hafner, M., Jager, M. ... Završnik, A. (2015). *Kriminologija*. Ljubljana: IUS Software in GV Založba: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Antić Gaber, M. (2017). *Začasno bivališče: Na grad 25, Ig: življenjske zgodbe žensk na prestajanju kazni zapora*. Ljubljana: Javna agencija za knjigo RS.
- Areh, I. (2011). *Forenzična psihologija: predstavitev, pričanje in ugotavljanje laži*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Bavcon, L. (2002). Človekove pravice in težnje sodobne kriminalitetne politike. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 11–18). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Beccaria, C. & Pribac, I. (1998). O zločinih in kaznih. *Časopis za kritiko znanosti*, 26(188), 9–20.
- Bekerian, D. A. & Jackson, J. L. (ur.). (1997). *Offender profiling theory, research and practice*. Chichester: John Willey & sons.
- Blass, T. (ur.). (2000). *Obedience to authority: Current perspectives on the Milgram paradigm*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Bošnjak, M. (2002). O odnosu do spoznanj sodobne biologije in medicine. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 97–108). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Brinc, F. (2002). Kriminologija v penologiji. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 251–268). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Council of Europe. (2016). *Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 18 to 28 May 2015*. (2016). Strasbourg: Council of Europe.

- Council of Europe. (2017). *Report to the Slovenian Government on the visit to Slovenia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 28 March to 4 April 2017*. Strasbourg: Council of Europe.
- Cullen, F. & Wilcox, P. (ur.). (2013). *The Oxford Handbook of Criminological Theory*. New York: Oxford University Press.
- Cvikl, L. & Ambrož, M. (2017). *Pravice v zaporu: pregled in ovrednotenje sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice*. Ljubljana: Pravna fakulteta: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Dežman, Z. & Erbežnik, A. (2003). *Kazensko procesno pravo Republike Slovenije*. Ljubljana: GV Založba.
- Easton, S. M. (2011). *Prisoners rights, principles and practice*. New York: Routledge.
- Fairweather, L. & McConville, S. (ur.). (2000). *Prison architecture: policy, design and experience*. Oxford: Architectural press.
- Flander, B. & Meško, G. (2013). Punitivnost in kaznovalni populizem v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(4), 330–344.
- Foucault, M. (2004). *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- Gest, T. (2001). *Crime and politics: big government's erratic campaign for law and order*. New York: Oxford University Press.
- Kanduč, Z. (2013). *Politika, pravo, ekonomija in kriminal: kriminološke refleksije postmoderne družbe in kulture*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Klenovšek, T. (2008). Raziskava mnenj zaprtih oseb in zaporskega osebja. V S. Devetak (ur.), *Diskriminacija in pravice človeka v slovenskih zaporih* (str. 43–56). Maribor: ISCOMET.
- Kranjc, J. (2010). *Rimsko pravo*. Ljubljana: GV Založba.
- Lindström, P. & Leijonram, E. (2008). The Swedish prison system. V P. J. P. Tak & M. Jendly (ur.), *Prison policy and prisoner's rights* (str. 559–570). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Majcen, B. & Železnik, S. (2008). *Obvladovanje nasilnih zapornikov*. Pridobljeno 11. 2. 2019 s <https://www.fvv.um.si/dv2008/zbornik/clanki/Majcen-Zeleznik.pdf>
- Maver, D. (2004). *Kriminalistika: uvod, taktika, tehnika*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

- Meško, G. (1997). *Družinske vezi na zatožni klopi?: o kriminalnem življenjskem stilu in moči in nemoči obravnavanja kriminalnih prestopnikov*. Ljubljana: Educy.
- Meško, G. (2016). *Kriminologija*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Meško, G., Frangež, D., Rep, M., & Sečnik, K. (2006). Zapor: družba znotraj družbe – pogled obsojencev na odnose in življenje v zaporu. *Socialna pedagogika*, 10(3), 261–286.
- Mihelič, A. & Mihelič, L. (2008). *Negativne posledice trenda zviševanja zapornih in zaostrovanja drugih kazni ter mednarodna primerjava kaznovalnih politik*. Pridobljeno 15. 7. 2019 s <https://www.fvv.um.si/dv2008/zbornik/clanki/Mihelic-Mihelic.pdf>
- Mikola, M. (2016). *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*. Ljubljana: Nova obzorja.
- Milutinović, M. (1985). *Penologija*. (3. izdaja). Beograd: Savremena administracija.
- Ministrstvo za pravosodje. (2017). *Letno poročilo 2016 Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij: dvaindvajseto poročilo*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje RS, Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij. Pridobljeno 12. 12. 2019 s http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/Letna_porocila/170503_Letno_porocilo_2016.pdf
- Ministrstvo za pravosodje. (2018). *Letno poročilo 2017 Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij: triindvajseto poročilo*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje RS, Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij. Pridobljeno 11. 4. 2019 s http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/Letna_porocila/180901_Letno_porocilo_2017.pdf
- Muncie, J. (ur.). (2006). *Criminology*. London: Sage Publications.
- Murdoch, J. & Jiricka, V. (2016). *Combating ill-treatment in prison: A handbook for prison staff with focus on the prevention of ill-treatment in prison*. Brussels: Council of Europe.
- Muršič, M. (2006). Ob izpovedih obsojenk z izkušnjo zasvojenosti z nedovoljenimi drogami. *Socialna pedagogika*, 10(1), 69–94.
- Petrovec, D. (1998). *Kazen brez zločina: prispevek k ideologijam kaznovanja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Petrovec, D. (2015). *Nasilje pod masko*. Ljubljana: Sanje.
- Podržaj, J. (2011). Hišni red ZPKZ Dob pri Mirni. Interno gradivo, Zavod za prestajanje kazni Dob pri Mirni
- Raphael, S. & Stoll, M. (ur.). (2009). *Do prisons make us safer?: the benefits and costs of the Prison Boom*. New York: Russell Sage Foundation.

- Remic, Z. & Tibljaš, A. (2008). *Dosmrtna zaporna kazen*. Pridobljeno 11. 3. 2019 s <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=30084>
- Rigler, Ž., Kajič, K., Mole, M., Perovšek, M., Pirc, J., & Verbič, L. (2013). Big baba te gleda – projekt študentov 3. letnika socialne pedagogike v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig. *Socialna pedagogika*, 17(3–4), 229–246.
- Schartmueller, D. (2015). *Life imprisonment in Scandinavia: the ultimate punishment in the penal environments of Denmark, Finland and Sweden* (Dissertation). Flagstaff: Northern Arizona University. Pridobljeno 11. 2. 2018 s <http://www.epea.org/wp-content/uploads/LIFE-IMPRISONMENT-IN-SCANDINAVIA.pdf>
- Selinšek, L. (2007). *Kazensko pravo: splošni del in osnove posebnega dela*. Ljubljana: GV Založba.
- Skalar, V. (2002). Vloga projektov o mladinski kriminaliteti in vzgojnih zavodov v raziskovalnem opusu inštituta za kriminologijo. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 145–152). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Šelih, A. (2002). Možni vpliv kriminološkega raziskovanja na kriminalitetno politiko. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 19–26). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Ugelvik, T. & Dullum, J. (ur.). (2012). *Penal exceptionalism?: nordic prison policy and practice*. New York: Routledge.
- Ule, M. (1999). *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Walklate, S. (1998) *Understanding criminology: current theoretical debates*. Philadelphia: Open University press.

VIRI

- Brå (Brottsförebyggande rådet). (2018). (b. d. a). *Crime statistics*. Pridobljeno s <https://www.bra.se/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics.html>

- Brå (Brottsförebyggande rådet). (2018). (b. d. b). *Recidivism*. Pridobljeno s <https://www.bra.se/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics/recidivism.html>
- Brå (Brottsförebyggande rådet). (2018). (b. d. c). *Crime in Sweden – the difficulties in making international comparisons*. Pridobljeno s <https://www.bra.se/bra-in-english/home/crime-and-statistics/international-comparisons.html>
- Council of Europe. (2018). *SPACE– Council of Europe Annual Penal Statistics*. Pridobljeno s <https://www.coe.int/en/web/prison/space>
- Društvo za nenasilno komunikacijo. (2018). *Kaj je nasilje?* Pridobljeno s <https://www.drustvo-dnk.si/o-nasilju/kaj-je-nasilje.html>
- Eurostat. (2019). *Prison capacity and number of persons held*. Pridobljeno s https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=crim_pris_cap&lang=en
- ICPA (International Corrections & Prisons Association). (2019a). *Mission, Vision and Values*. Pridobljeno s <https://icpa.ca/about-us/mission-vision-and-values/>
- ICPA (International Corrections & Prisons Association). (2019b). *International Corrections and Prison Association*. Pridobljeno s <https://icpa.ca/>
- Javni gospodarski zavod Rinka. (2018). *Dejavnosti JGZ Rinka*. Pridobljeno s <http://jgzrinka.si/dejavnosti-jgz-rinka/>
- Kriminalvården. (2018). (b. d. a). *About us*. Pridobljeno s <https://www.kriminalvarden.se/swedish-prison-and-probation-service/about-us/>
- Kriminalvården. (2017). (b. d. b). *Security and Classification*. Pridobljeno s <https://www.kriminalvarden.se/swedish-prison-and-probation-service/prison/security-and-classification/>
- Kriminalvården. (2017). (b. d. c). *Hitta och kontakta*. Pridobljeno s https://www.kriminalvarden.se/hitta-och-kontakta/#checked_values=583,596&keyword=
- Kriminalvården. (2018). (b. d. č). *The Swedish Prison and Probation Service*. Pridobljeno s https://www.kriminalvarden.se/hitta-och-kontakta/#checked_values=583,596,597,598&keyword
- Kriminalvården. (2018). (b. d. d). *Rehabilitation*. Pridobljeno s <https://www.kriminalvarden.se/swedish-prison-and-probation-service/rehabilitation/>

- Kriminalvården. (2018). (b. d. e). *Spiritual activities and retreat*. Pridobljeno s <https://www.kriminalvarden.se/swedish-prison-and-probation-service/rehabilitation/spiritual-activities-and-retreat/>
- McLeod, S. A. (2018). (2007). *The Milgram Schock Experiment*. Pridobljeno s <https://www.simplypsychology.org/milgram.html>
- Ministrstvo za pravosodje. (2019a). *Zasedenost zavodov za prestajanje kazni zapora in prevzgojnega doma* –Pridobljeno s http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/2019/190722_Dnevno_stanje.jpg
- Ministrstvo za pravosodje. (2019b). *Razmerje zaprti – zaposleni: Število zaprtih oseb na enega uslužbenca*. Pridobljeno s http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/2019/181231_RAZMERJE_ZAPRTI_-_ZAPOSLENI.pdf
- Ministrstvo za pravosodje. (2018). *Mednarodno sodelovanje*. Pridobljeno s http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/izvrsevanje_kazenskih_sankcij/mednarodno_sodelovanje/
- Organizacija združenih narodov (OZN). (2015). *8. Standardna minimalna pravila Združenih narodov za ravnanje z zaporniki (Pravila Nelsona Mandele)*. A/RES/70/175. New York: Generalna skupščina OZN.
- Regeringskansliet. (2018). *Ministry of Justice*. Pridobljeno s <https://www.government.se/government-of-sweden/ministry-of-justice/>
- World Prison Brief. (2018a). *Slovenia*. Pridobljeno s <http://prisonstudies.org/country/slovenia>
- World Prison Brief. (2018b). *Sweden*. Pridobljeno s <http://prisonstudies.org/country/sweden>
- World Prison Brief. (2018c). *Highest to lowest - Prison Population Rate*. Pridobljeno s http://prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=All
- World Prison Brief. (2018č). *Germany*. Pridobljeno s <http://prisonstudies.org/country/germany>
- World Prison Brief. (2018d). *Iceland*. Pridobljeno s <http://prisonstudies.org/country/iceland>
- World Prison Brief. (2018e). *Finland*. Pridobljeno s <http://prisonstudies.org/country/finland>

World Prison Brief. (2018f). *El Salvador*. Pridobljeno s <http://prisonstudies.org/country/el-salvador>

PRAVNI VIRI

Evropska konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja. Uradni list RS (14. 1. 1994) MP, št. 1-1/1994 (RS 2/1994).

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Uradni list RS (13. 6. 1994) MP, št. 7-41/1994 (RS 33/1994).

Uredba Sveta (ES) št. 1236/2005 z dne 27. junija 2005 o trgovini z določenim blagom, ki bi se lahko uporabilo za izvršitev smrtne kazni, mučenje ali drugo okrutno, nečloveško ali poniževalno ravnanje ali kaznovanje. UL, L 200, 2005.

Kazenski zakonik (KZ-1). Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17.

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1). Uradni list RS, št. 110/06 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 40/09, 9/11 – ZP-1G, 96/12 – ZPIZ-2, 109/12, 54/15 in 11/18.

Sveriges Rikes Lag. SFS 1974:203, 2007.

Swedish Penal Code. SFS 1962:700.

Pravilnik o izvrševanju kazni zapora (PIKS). Uradni list RS, št. 102/00, 127/06, 112/07, 62/08, 76/08 – ZIKS-1C, 19/09, 86/09, 109/12 – ZIKS-1E, 51/13 in 42/16.